

Fotod Positive

Leinapäeval, 14.juunil 2021, mil möödus 80 aastat juuniküüditamisest, mälestati Maarjamäel Eesti kommunismiohvrите memoriaalis enam kui 10 000 selle terrorioperatsiooni ohvrit ning kõiki Nõukogude võimu tegevuse tagajärjel hukkunud Eesti inimesi.

Mälestustseremoonial kõnelesid president Kersti Kaljulaid, justiitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik T.E. Raimonds Jansons, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste ja Eesti Üliõpilaskondade Liidu juht Eleri Pil-liroog. Mälestuspalvuse pidas EELK peapiiskop Urmas Viilma. Küüdituluulet luges Merle Palmiste. Memoriaalile asetati pärgi, lilli ja küünlaid.

Enne tseremoonia algust asetasi-d Eesti kaadriohvitseride mälestusmär-gile pärja kaitseminister Kalle Laanet ja Kaitseväge juhataja kindralleitnant Mar-tin Herem.

Eesti kommunismiohvrите memoriaali nimekoridoris avati uued nimetahvlid 250 nimega. Nende 250 inimese saa-tus on selgunud Eesti Mälu Instituudi uurimistöö ja lähedastega tehtava koos-

töö käigus pärast memoriaali avamist. Nimeplaatide avamisel kõnelesid Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Meelis Maripuu ning Veeve Kalme, kelle mitu pereliiget küüditati Siberisse.

“Igal aastal selgub mitme nimetahvli jagu kommunistliku terrori ohvrите saatusi, mis varem olid teadmata. Oma pereloo uurimine on paljudele eesti pere-dele traditsiooniks. Eesti Mälu Instituut ootab väga Eesti inimestelt andmeid represseeritud lähedaste ja teiste isikute kohta, mis võimaldab meil täpsustada andmeid e-memoriaalis ja lisada uusi nimesid mälestuskoridori. Lähimineviku rasket kogemust teadvustades hoiame ajalootööde ning väärtustame inimlik-kust ja vabadust,” ütles Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Sergei Metlev. Soovijad saavad kontrollida oma sugu-laste andmeid ning edastada uut teavet Eesti Mälu Instituudi hallatavas e-me-moriaalis.

Tseremooniale järgnes vabaõhukont-sert. Lauljad Ott Lepland ja Liisi Koikson esitasid armastatud eesti laule, teiste seas „Ilus oled, isamaa“, „Mis maa see on“, „Ärkamise aeg“ jt.

14. juunil mälestati 80 aasta möödumist juuniküüditamisest

Päeva jooksul asetasi hukkunud riigiametnike mälestuseks Liiva kalmistul pärjad justiitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik T.E. Raimonds Jansons, riigi peaprokurör Andres Parmas, kaitsepolitseiameti peadirektor Arnold Sinisalu ning Tallinna Linnavolikogu aseesimees Helve Särgava. Kaitseväge ja Kaitseliidu ühispärja asetasi Kaitseväge küberväejuhatuse ülem kolonel Andres Hairk ja Kaitseliidu Harju maleva pealik kolonelleitnant Eero Kinnunen.

Kell 12 helisesid üle kogu Eesti kirikute kellad.

Varahommikust hilisõhtuni meenutas Inimõiguste Instituudi algatusel Tallinnas Vabaduse väljakul avatud „Pisarate vagun“ eesti luuletajate loomingu toel 80 aasta möödumist sellest, kui Nõukogude okupatsioonivõimud küüditasid Eestist Siberisse 10 000 inimest. Jüri Üdi, Marie Underi, Henrik Visnapuu, Kalju Lepiku ja Thavet Atlase luuletusi esitasid virtuaalselt näitlejad Helena Maria Reisner, Merle Palmiste, Kaspar Velberg ja Rein Oja, muusikalisi meenutusi esitas Toomas Lunge.

Leinapäeva tähistati Haapsalus Vabadussõja monumendi juures.

Foto: Läänemaa Memento kogu

Okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu oli juuniküüditamise mälestuspäeva puhul erandkorras avatud ka esmaspäeval. Huvilisi oodati Vabamu püsinäituse teemaruumi „Eba-inimlikkus“, kus kõneleti küüditamisest isiklike lugude kaudu.

Leinapäeval mälestas Eesti kõiki Nõukogude okupatsioonivõimude poolt represseeritud ja okupatsioonivõimude tegevuse läbi hukkunud inimesi. Eesti kaotas

okupatsioonivõimu terrori, võõrriikide alustatud sõja ja põgenemiste tagajärjel ligi 200 000 inimest, iga viienda oma veidi üle miljonist elanikust.

Mälestuspäeva sündmusi korraldasid Inimõiguste Instituut, Eesti Mälu Instituut, Justiitsministeerium, Eesti Üliõpilaskondade Liit, Eesti Õpilasesinduste Liit, Eesti Noorteühenduste Liit, okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu, Eesti Memento Liit ning represseeritute mälestusorganisatsioonid.

Küüditamise ohvreid mälestati ka Ristil.

Foto: Läänemaa Memento kogu

Foto:
Heidi Tooming

Leinapäeva pikka traditsiooni järgides koguneti Anne Eenpalu eestvedamisel südapäeval Linda kuju juurde.

Eesti Vabariigi presidendi Kersti Kaljulaidi kõne Maarjamäe memoriaalil

*Head inimesed!
süda kadus ära
suvi kadus ära
mina ei märganud
alguses
mõlder kadus ära
tiivad võeti ära
keldri hämaras
valguses
vanaisa vaata
vanaema vaata
õnn tuli silmade
sulgudes
isa viidi ära
ema viidi ära
kodu läks ise
ulgudes*

Meile mõistetavas salakeeles kirjeldas Jüri Üdi kolm kümnendit pärast juuniküüditamist vargsi ja salamisi, aga tabavalt seda ahistust ja kohutavaid kannatusi, mille tõi vabaduse kaotanud Eesti inimestele kaasa okupantide võõras võim. Tema kirjutas salamisi, meie lugesime salamisi, meie rääkisime salamisi ja tundsimme salamisi.

See oligi olnud küüditamise eesmärk, et keegi ei julgeks enam rääkida. Aga salamisi meid ju kasvatati eesti aja vaimus, et oskaks ise kasvatada oma lapsi nii nagu eesti ajal.

Iga lugu sellest valusast kannatuste kangast on isiklik ja alati väärt meeles hoidmist, sest nendes lugudes on vabaduse kaotanud inimeste traagika – nende, kes viidi, nende, kes jäid, nende, kes tagasi

tulid ja ka tagasi tulles ikka pidid vaikima. 1941. aastal kahekümne kuue aastase küüditatud Leida-Johanna Savi on meenutanud:

„Surmaga puutusime kokku palju kordi. Esimene surm oli juba Obi jõe pargasel. Suri 3-kuune laps. Ema lootis teda korralikult matta ja ei teatanud lapse surmast valvuritele mitu päeva, hoidis teda siiditeki sees süles. Lõpuks ikkagi tuli öelda. Pargas aeti kalda äärde, püssimehed läksid laibaga kaldale. Ema tahis kaasa minna, aga ei lubatud. Siis alustas aga keegi matuselaulu:

*“Tähtede taga, seal paistab sul taevas...”
Terve pargas laulis.*

Valvurid arvasid, et on ülestõus, võeti püssid õlalt ja hakati õhku tulistama. Kuidas lapsuke maeti, ei tea keegi. Kas kaevati ka haud või jäi lihtsalt jõe kaldale?”

Kui paljud jäid lihtsalt jõe kaldale, raudtee äärde, külma maa võõrasse mulda. Täiesti üksi. Lapsed, emad ja isad, vanavanemad. Kõik need tuhanded, kelle viimaseid puhkepaiku me kunagi teada ei saagi.

Vihkamisel põhineva ideoloogia elluviijate jaoks ei oma mingit tähtsust, kas tegu on sülelapse või voodihaige vanuriga. Süüdi ollakse igal juhul, kui seda on kellelegi vaja. Vaja on hirmu, et kõik oleksid vait ja kardaksid.

Kõikjal vaenlaste nägemine ja otsimine on võimu anastajate paranoia olnud aegade algusest, on öelnud Enn Soosaar. Oma võimu hoidmiseks on neil vaja külvata vaenu, et see omakorda külvaks hirmu.

Okupatsioonide ajal Eestis toime pandud kuriteod puudutasid ühel või teisel moel kõiki meie inimesi. Kes langes ise repressioonide ohvriks, kelle pereliikmed, lähedased või naabrid viidi ära või tapeti, kelle sugulasi arreteeriti või kelle erialane tegevus lõpetati.

Ja kõik ühe eesmärgi nimel – et sünniks suur vaikus.

Võõras võim ronis avalikus ruumis kõikjale, aga mitte meie hinge salajastesse kambritesse. Hirm ei suutnud hävitada meie mälu ja lootust.

Siin, meie hulgas, on täna inimesed, kes pääsesid tollest hirmuõöst eluga ja tulid tagasi kodumaale, alustades uuesti kõike algusest, aga hoides alles kõige tähtsat – mälu. See aitas meil, kasvõi omaette usaldusväärsete inimeste seltsis hirmust üle olla ja hoida usku vabadusse. Niimoodi saimegi taastada oma iseseisva riigi kolmkümmend aastat tagasi. See julgus mitte päriselt vaikida. Et ikkagi oli neid, kes teadsid, keda oli kasvatatud eesti aja vaimus, et nad kasvataksid oma lapsi ja lapselapsi eesti aja vaimus kui on vaja, siis kasvõi sada aastat. Kasvataksid vabaduse vaimus. See meid päästis, see on oluline.

On tähtis, et mõtleksime iga päev, kui on tahtmine vaikida, et alati see, kes esimesena vaikib ja kardab, on natuke osaline selles, mis tuleb pärast. Vabadus, Eesti demokraatia, õigusriik ja liitlassuhted on kõik väärt, et neid hoida. Sellepärast ei tohi kunagi olla see esimene, kes vaikib.

Vaid nii saame olla kindlad, et mitte kunagi ei tule võõras „õnn“ meie õuele ning ial ei peaks nentima Jüri Üdi sõnades:

*rõivad veel mahtusid kohvrissi
siis pidi minema*

Vaikimine ei teinud meie saatust kergemaks. Vastuhaku puudumine tähendas, et küüditamise ööl kaotasime rohkem ohvitseri kui ükski sõdiv sõjavägi nii kiiresti on kaotanud.

Ka siin täna me hoiame oma Eestit!

Mõtteid Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste kõnedest 14. juunil Maarjamäel ja 23. augustil Pilistveres

14. juunil Maarjamäel

Eile, 13. juunil avati mälestustahvlid Viru-Jaagupi kirikus ja mälestuskivi Järva-Jaanis, täna siin lisati tahvlid 250 nimega - me oleme väga tänulikud nende inimeste nimede jäädvustamise eest, kelle ainsaks süüks oli piiritu armastus oma maa ja riigi vastu.

Oleme tänulikud selle memoriaali loojatele, aga nagu austatud Peep Varju oma kõnes möödunud aastal 23. augustil pikemalt peatus, on siit puudu kümned tuhanded nimed, suurima grupi moodustavad 1941. a. sundmobiliseeritud, kes töölaagrites nälja ja raske töö tulemusel hukkusid. Seadus loeb seal ellujäänuid represseerituteks, seal hukkunute nimesid ei soovita vääriliselt jäädvustada... Tööpataljonlaste ühing kuulus Memento Liidu koosseisu, tänaseks on kõik need inimesed meie hulgast lahkunud ja enda eest seista ei saa.

Täna asetasime lilled ja pärjad hukkunute mälestuseks ja austuse märgiks neile, kes katsumustele vastu panid, eriti tahaks tänada ja tunnustada Teid, 1941. aastal lastena küüditatud, kes on täna siin koos meiega: Viivi Hallik, Malle Järvik, Leikki Kuskov, Roni Kuznetsova, Riina Leevald, Tiia Mänd, Tiia Nurmis; Kaia Näks, Erika Palmipuu, Mall Põldoja, Kalev Tammeaid, Malle Tiisler, Peep Varju, Kullo Vende, Arvo Virkus, Reet Jürgen, Aili Jürgens, Maie Pöder, Ellen Koppel, Helle Tibbing, Anu Tõnissoo, Ants Jaanson, Ruth Lajal, Uudo-Vello Lamp, Valve Luuka, Luule Mats, Tiia-Reet Pehka, Ene Tirmaste, Veljo Tirmaste, Jaan Tiirmaa, Ingrid Sõber, Kerstin Sild ja meie auesimees Leo Öispuu.

Soovin kõigile tugevat tervist!

Kas olete pannud tähele all koridori otsas olevat metallsilti, mis ütleb: Kommunismiohvrite memoriaal ja ohvitseride mälestusmärk on sümboolsed hauatähised kommunistliku terrorirežiimi ohvritele. Palun käituge memoriaali alal lugupidavalt ja väärikalt! Olgu see meie deviisiks igal elualal: LUGUPIDAVALT JA VÄÄRIKALT!

Elagu Eestil!

23. augustil Pilistveres

23. augustil 1939. aastal sõlmiti inimkonna ajaloo häbiväärseim leping, mis määras meie ja paljude teiste maailma rahvaste saatuse pooleks sajandiks. Kahe totalitaarse riigi vahel sõlmitud MRP leping ja selle salaprotokollid valandasid sündmused, kus meil oli valida, kas hakata vastu, või loota sõjaka naabri heatahtlikkusele ja lubadustele mitte sekkuda riigi siseasjadesse.

Valiti allaandlikkus ja kirjutati alla baaside lepingule, millele järgnes võõrvägede sissemars. Poliitikud võtsid Kaitsevält ja Kaitseleidult võimaluse seista oma rahva eest, kui ülemjuhataja Johan Laidoneri korraldusel tuli loovutada relvad sissetungijatele ja president Konstantin Päts kirjutas alla omariiklust hävitavate dokumentide. Allaandlikkus ei säästnud meid! Juba enne sissetungi olid valmis nimekirjad inimestest, kes kuulusid hävitamisele, kes küüditamisele. Repressioonide tulemusel hukkus Eestis 10 riigipead, 68 Riigikogu liiget, 62 ministrit. 14. juunil küüditati rohkem kui 10 000 eestimaalast. Meie ohvitserkond suures osas hukati okupantide poolt. Sundmobilisatsiooniga viidi Venemaale rohkem kui 30 tuhat noort meest, kellest üle kümne tuhande hukkus raske töö ja nälja tagajärjel ja nende nimed ei ole jäädvustatud siin memoriaalil.

Ajalugu tagasi ei keera ja pole meil ka mingit moraalselt õigust olla tagantjärele kohtumõistjad, aga okas on hinges - meie ohvitserkond ja kaitseleidlased hukati ilma võimaluseta hakata vastu. Vaatamata väikesearvulisele kaitsevägele, oli koos kaitseleidu ja reserviga meil võimalus välja panna rohkem kui 100 000 relvastatud meest, kelle käsutuses oli pea 200 000 käsituli relva, nende tarvis 100 miljonit padrunit, 125 000 käsigranaati, 11 000 tankitõrjemiini, 42 lennukit, 15 sõjalaeva ning 2 uut ja moodsat allveelaeva - ja ME EI HAKANUD VASTU!

Täna kehtib kindral Einselni välja antud käskkiri nr.1, mis kohustab meid agressorile vastu hakkama, meie põhiseaduses on: § 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Foto: Ainu Purje

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

See punkt meie põhiseaduses on kirjutatud tänu Enn Tarto'le. vabadusvõitlejale, represseeritute Tartu ühingu asutajale, meie auesimehele, kellele oleme tänulikud ka represseeritud puudutava seaduse loomise eest. Enn lahkus meie hulgast 18. juulil, meie kohus on Tema mälestust hoida ja vääriliselt jäädvustada.

Lilled ja küünlad süütult hukkunute mälestuseks näidaku kõigile: Me ei ole ülekohut unustanud ja ei lepi sellega ka tulevikus!

Ja ikka sobib tarvitada dr. Heino Noore skaudipõlve hüüet: "Müts maha Eesti mineviku ees, käised üles Eesti tuleviku nimel!"

Juuniküüditamise 80. aastapäev Tartus

Ma usun, et 14. juunil on mu saatusekaaslaste mõtted seotud oma ülekohtuselt paljukannatanud vanematega. Nemad on küll ammu siit ilmast lahkunud. Küüditatud lapsed on ka juba väga eakad ning neistki, kellel oli õnne sõja ja nälja aastatel ellu jääda, pole paljusid enam elavate kirjas.

Mina olen üks vähestest väikestest lastest, kes 1941.-1943. aasta näljaajad üle elas. Küüditamise ajal olin mina kaheaastane ja minu vend seitsmeaastane. Minu väikelapsea mälestused koosnevad mõnest üksikust sündmusest, põhiliselt aga mind ümbritsenud täiskasvanute mälestustest.

Majas, kus meie elasime, asus ka isa äri. Selles äris käis sageli üks kapteni aukraadis vene sõjaväelane. Ta oli napsilembene ja seltsiv inimene. Vähetult enne küüditamise aktsiooni ütles ta isale, et meie pere saadetakse välja, kuhu ja millal, ta ei teadnud. Ütles vaid, et sõda tuleb ja „ebakindel element“ saadetakse Eestist välja ning soovitas meil minna pakku. Kolisime Rakverre. Meie asjad olid veel lahti pakkimata, kui 14. juuni öösel tuldi meile järele. Jälleenägemine isaga toimus 1953. aasta suvel Siberis Tomski oblasti Novõi Vasjugani rajooni Aipolovo külas.

Määruse alusel, mis vabastas hetkel alla 16-aastased lapsed, sain passi. Eestisse tulin 1955. a suvel. Isa sai passi vanglast vabanemisel, Eestisse tuli ta 1956. a. suvel. Ema taotles ja sai loa tulla külastama oma väga haiget ema 1957. aastal. Sõprade abil saadi emale rehabiliteerimistunnistus ja ta ei pidanud Siberisse tagasi minema. Vend tuli tagasi 1959. aastal.

Isa pani oma mälestused kirja veel ENSV aegadel, nüüd on need raamatuna lugemiseks kõikidel järglastel. See on kaasahaarav lugemine.

Tulevikus toimetavatele põlvkondadele peab jätma teadmise eelnenust, kas või mälestuste lugemise kaudu. Siin on sobiv kasutada Tartu aukodaniku, vastupanuliikumise sümboli, Tartu Memento kauaaegse juhataja Enn Tarto lemmiklauset: „Kes ei tunne minevikku, elab tulevikuta“.

MTÜ Tartu Memento on tegutsenud ka Tartule oluliste ajaloosündmuste põlistamise nimel, kuid koroonapiirangud on takistanud mälestusürituste korraldamist. Juunis piirangud leevenesid ja mementolastel oli võimalus kokku saada. 1941. aasta küüditamise mälestusürituse korraldasime 12. juunil TÜ Raamatukogu konverentsisaalis, kus MTÜ Tartu Memento üldkoosolekul 1941. aastal küüditatud jagasid oma mälestusi sellest päevast ja oma elust Siberis. 13. juunil osalesime ERM-i juuniküüditamise teemalisel üritusel.

14. juunil toimus mälestus-leinaüritus Rukkilille mälestusmärgi juures. Üritusel osalesid ka teiste ühenduste liikmed. Leinapalvuse pidas piiskop Joel Luhamets. Südamliku kõnega esines Tartu linnapea Urmas Klaas. 14. juunil 1941. aasta küüditatute nimel võttis sõna Valve Luuka.

Üritusest osa võtta pidas oluliseks ka meie juhataja Enn Tarto, kes raske haiguse ja koroonaohu tõttu viimasel aastal ei saanud aktiivselt osaleda meie juhatuse töös ja koosviibimistel, kuid mobiilne side tagas vastastikuse infovahetuse. Tegime ühisfoto. See kohtumine jäi meil viimaseks...

Tartu on heade mõtete linn. Tartu on ka heade suhete linn. Tartu Mementol on hea koostöö Tartu Linnavalitsusega. Linnavalitsuse esindajad osalevad kõigil meie korraldatud olulistel mälestusüritustel, osakondade töötajad annavad lahkelt nõu küsimuste tekkimisel. Meil on asjalikud ja head suhted Kaitseliidu Tartu Malevaga, ERM-iga ja ettevõtetega, kelle teenuseid aeg-ajalt vajame ürituste läbiviimiseks.

Ruth Lajal, Tartu Memento

Me mälestame ja mäletame.

1941. aastal küüditatud Ruth Lajal ja Valve Luuka asetavad Tartu Memento poolt pärja mälestusmärgile.

1941. aastal küüditatud Uudo-Vello Lamp (97-aastane) koos tütreaga Kommunismiohvrite memoriaalis Maarjamäel.

Tartu mementolased mälestusüritusel Rukkilille juures.

Foto: Tartu Memento kogu

JÕGEVAMAA

Tähistati 80 aasta möödumist 1941. aasta juuniküüditamisest

Küüditatute mälestuspargis avati 17. juunil nimetahvlid perekondadele, kes soovisid jäädvustada oma pere mälestust. Nelja pere nimetahvlid on kinnitatud kaarmüüritisele, mis oligi algselt selleks mõeldud.

Kel soovi ja tahtmist oma lähedaste mälestust edaspidi sellisel kujul jäädvustada, siis selleks on nüüd võimalus olemas. Nimetahvlid õnnistas Põltsamaa kirikuõpetaja Markus Haamer. Üritusel osalesid Kaitseliidu Jõgeva Malev, Jõgeva valla vallavolikogu esimees Peep Põdder, Memento Liidu esimees Arnold Aljaste koos abikaasaga jt külalisi.

1941. aasta küüditatutest osalesid üritusel Reet Jürgen (neiuna Orav), Maie Põder (neiuna Orav), Aili Jürjens (neiuna Vatter), Ellu Lindsaar, Mall Põldoja (neiuna Lindsaar), Epp Piirsalu (neiuna Otter), Kaarel Tiiman, Peep Varju. Päev oli päikeseline ja üritus ise emotsiooniderohke. Oli muusikat, oli ettekandeid, oli fotonäitus ja ei puudunud ka sõdurisupp. Pikemalt ei tahaks kirjutada, sest öeldakse, et üks pilt räägib rohkem kui tuhat sõna. Nii lisamegi rohkem pilte sellest päevast.

Reet Aluoja

Emadepäeval avati aukivi Siberisse küüditatud ja seal hukkunud emadele ja lastele

Emadepäeval, 9. mail avati Jõgeva raudtee-äärses küüditatute mälestuspargis emadele ja lastele mälestuskivi. See raamatukujuline kivi on pühendatud kõikidele emadele ja lastele, kes 1941-1949 aastatel Siberisse küüditati ning kes seal hukkusid.

Päeva esimesel poolel koguneti Jõgevamaa represseeritute eestvedamisel korda tehtud parki. Mälestuskivi pidulikule avamisele oli tulnud hulk inimesi ja teiste hulgas ka Jõgeva abivallavanem Angela Saksing. Sõna võtsid represseeritute ühingu juhatuse liige Ants Aluoja ja abivallavanem.

Pärast pidulikku kõnesid said kõik soovijad asetada kivi juurde lilli ja küünlaid. Seejärel suunduti Betti Alveri muuseumisse. Ette oli valmistatud saal, kus sai nautida suupisteid, vestelda omavahel ning meenutada lugusid emadest.

Väikese päevakohase muusikalise etteaste tegi Jõgeva muusikakooli kitarriõpetaja Aivar Mikhelson ning emadele ja lastele pühendatud luuletusi luges Ants Aluoja. Kõikidele emadele, vanaemadele ja tütardele jagati lilli. Oli südamlilik, natuke silmavesine ja tore koosviibimine.

Ülestähendused tegid:

*Karmen – Tallinna VHK õpilane
Liivika – Jõgeva Põhikooli õpilane*

Fotod: Pille Kase, Hans Põldoja ja Ants Aluoja erakogust.

JÄRVAMAA

13. juunil avati Järva-Jaani ausamba pargis mälestusmärk endisest Võhmuta vallast küüditatutele

Võhmuta vald oli vald Järvamaal Järva-Jaani kihelkonnas. Vald eksisteeris aastatel 1866–1939. Valla keskus asus siis Võhmutil vahetus läheduses raudteejaamaga. 1939 liideti Võhmuta vallaga Kuksema valla ja endise Väinjärve valla Ramma küla maad ning Võhmuta valla keskus toodi Järva-Jaani asulasse, tollase aadressiga Sootn 3. Esimeseks vallavanemaks sai ühinenud vallas Voldemar Nõukas, kes valiti 21. aprillil 1939 ka Järvamaa maavalikogu liikmeks ning 8. märtsil 1940 valiti ta Järva maakonna nõukokku. 1941. aastal küüditati Voldemar Nõukas ja tema perekond ning 1942. aastal mees hukati. Pere saadeti Venemaale ning abikaasal ja pojal õnnestus vabaneda 1957. aastal.

19.09.1941 on ilmunud Järva Teataja artikkel „Venesse viidud ja mõrvatud Järvamaalt“. Sealt on lugeda nende nimed, kes sel aastal olid küüditatud Siberisse ning kes mõrvati kohapeal. Nii on kirjas ka 23 Võhmuta vallast pärit inimese nimed, kes küüditati või vangistati ja lisaks kuue kohapeal mõrvatu nimed. Tegelikult on Võhmuta vallast Venemaale saadetuid palju rohkem, sest repressioonid jätkusid... Tollal paigutati siit viidud Tamsalu raudteejaamas kahte vagunisse: A vagunisse mehed ja B vagunisse naised, lapsed... Sel ajal välja-saadetud mehed enamasti tagasi ei tulnud, nad hukati kohe või saadeti vangilaagritesse, kus nad surid. Tänu pereliikmete mälestustele on olemas ka lugu nendest aegadest, aga paljud ei taha meenutada 40te aastate sündmusi, sest need on liiga valusad... Täna hakkavad vajuma unustuste hõlma ka mälestused ning vaid noorem põlvkond, kellel on Siberi juured, saavad neid veel värskena hoida, aga on kasvamas uus põlvkond, kelle jaoks eestlaste (aga ka teiste endiste liiduvabariikide inimeste) kannatuste teed jäävad kujuteldamatuteks juttudeks...

Juuniküüditamise 80. aastapäeva tähistamine on oluline hetk rahva ajaloo teadvustamisel. Vaid selliste tähtpäevadega saame väärtustada toimunut. Me võiksime jätta meelde, et esimesena küüditati Eestist 1940. aastal president Konstantin Päts ja sõjavägede juhataja Johan Laidoner. Ka nemad ei tulnud kodumaale kunagi tagasi...

Meie vabadus täna on karmide aegade tulemus. Seda tuleb väärtustada ja hoida, sest „Inimesed surevad, rahvas ei kao, rahvas elab edasi...“ (Joh. Laidoner, 1944)

Meie elamise väärtus on mäletada

Katte eemaldamine

Mälestuskivi

Järvamaa mementolased Pilistveres.

Fotod: Järvamaa Memento kogu

minevikku, turgutada tulevikku ja oskus kohaneda olemasolevas ajas.

Küüditatute mälestuseks endisest Võhmuta vallast paigaldati 13. juunil 2021 Memento esimehe Arnold Aljaste sõnade järgi veel üks mäluajakas.

Mälestuskiviks valitud hall graniidirahn pärineb kohaliku mehe Meelis Mändla maa-alalt endisest Pahu külast. Suur tänu Metstaguse Agrole eesotsas Teet Kallakmaaga, kes kiirel põllutööde hooajal võimaldas meestel oma põhitöölt tunnikeseks ära tulla. Kivi paigutamisel olid abiks järvaajalikad Andres Piiraja ja Raivo Kalajõgi. Plaadi mälestuskivile paigaldas Arnold Aljaste.

Mälestuskivi avamisel olid abiks Kodutütre, avasõnad ütles Järva vallavanem Arto Saar, mälestuskivi õnnistas Järva

praost, Järva-Jaani kirikukoguduse õpetaja Katrin-Helena Melder, sõna võtsid Eesti Memento Liidu esimees Arnold Aljaste ja Memento Järvamaa Ühenduse esinaine Silva Kärner. Tänu kuulub ka Järva-Jaani puhkpilliansamblile (juhendaja Teet Tihvan), kes kivi avamistseremoonial muusikalisi vahepalu mängisid. Ja vaatamata taevast tulevatele vihmapiisaratele, mis ühel hetkel summutasid sõnavõttud, on suurim tänu nendele inimestele, kes toetasid selle mäluajakaga paigutamist Järva-Jaani ausamba parki.

Suurimad tänu sõnad tulid aga 23. augustil Pilistveres, kui üks naine, kelle lähedased endisest Võhmuta vallast kord viidi, nii et nad kunagi enam ei kohtunud, tuli ja ütles, et nüüd on tal koht, kuhu minna...

Silva Kärner
Memento Järvamaa Ühenduse esinaine

VILJANDI

Memento Viljandi Ühenduse ettevõtmised

14. juuni möödus 80 aastat juuniküüditamisest, selle päeva tähistamiseks kogunesid Viljandi linna ja maakonna represseeritud kell 11 Viljandi südames asuvas mõisapargis paikneva represseeritute mälestuskivi juurde. Nagu alati olid auvalves kodutütred ja noorkotkad. Jaani koguduse õpetaja Marko Tiitus meenutas raskeid aegu. Kimbud asetasid ja küünlad süütasid Viljandi linna, omavalitsuste liidu, Kaitseliidu Sakala maleva ja Memento Viljandi Ühenduse esindajad.

Lühikesele koosviibimisele järgnes sõit Tallinnasse, Maarjamäe memoriaali juurde. Memento ühendused tõid kaasa oma lipud ja pärjad, samuti asetati palju küünlaid nimetahvlite juurde oma lähedaste mälestuseks. Kuulasime Eesti Vabariigi presidendi pr. Kersti Kaljulaidi ja teiste kohalviibijate kõnesid ja esinejaid.

23. juunil aetasime kimbud ja süütasime samuti küünlad oma kivi juurde, mille ümber hakkab ilmet võtma korrasstatud park renoveeritud kõnniteede ja taastatud Viljandi linnamõisaga.

22. augustil käisime Võrumaal Rõuge vallas Mõnistes, kus peeti Ruk-

Viljandi mementolased Pilistveres.

kilille Päeva: avati mälestussammas Eesti metsavendadele ja nende toetajatele ning mälestuspingid endistele Mõniste metsavendadele. Samuti tähistati Eesti Kodu mälestuskompleksi 15. aastapäeva.

23. augustil kohtusime juba traditsiooniliselt Pilistveres kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäeval.

Memento Viljandi Ühendus tänab kõiki korraldajaid ja soovib kõigile ilusat sügise algust.

*Ene Juurik
Memento Viljandi Ühendus*

HARJUMAA

14. juunil kogunesid Harjumaa mementolased Keila raudteajaamas juures oleva mälestuskivi ümber.

23. augustil tähistati aastapäeva hajutatult. Keilas süüdati küünlad mälestuskivi ees, seejärel osaleti tseremoonial Tallinnas memoriaali juures. Kõikjal jäid silmailu pakkuma kaunid leinakimbud.

Fotod Harjumaa Memento kogu

PÄRNUMAA

Uuenenud Pärnu Leinapark

Juuniküüditamise leinapäev Pärnus oli tänavu eriline ja mitte ainult seetõttu, et koletu kuriteo päevast möödus juba 80 aastat, vaid ka seepärast, et Pärnu Leinapargi asutamisest ja siia mälestuskivi asetamisest sai 14. juunil täpselt 30 aastat. Aga seegi polnud veel kõik.

Meie aastatepikkused taotlused Leinapargi muutmiseks tõeliseks mälestuspaigaks neile, kelle lähedased jäid võõramaa mulda, olgu siis asumisel, vangilaagrites, küüditamise teekonnal, kandsid vilja. Pärnu linnapea Romek Kosenkranius käis Leinapargi uuendamise lubaduse välja 2018. aasta juuniküüditamise mälestuskoosolekul ning vaatamata pandeemia keerulistele aegadele, viis ta lubatu täide.

Algul, paar aastat tagasi 2019. aasta suvel, toimus Eesti maastikuarhitektuuri üliõpilaste seltsi eestvedamisel Pärnus Euroopa tudengite aastakohtumise raames erialane töötuba, mille eesmärgiks oli leida häid lahendusi Leinapargi kujundamiseks. Selleks esitas Pärnu Memento neile ajaloolise ülevaate selles vanas raudteejaamas toimunud ning oma nägemuse selle koha tulevikust. Ideekorjest sai linnavalitsus palju häid mõtteid pargi põhikontseptsiooni teostuseks.

Koos linna poolt moodustatud komisjoniga, milles ka meie osalesime, panime paika selle, et Leinapargis mängiks olulist rolli parki läbiv kitsarööpmeline raudteetamm, sest just siit sai alguse Pärnumaalt küüditatute teekond Siberisse nii 1941. kui ka 1949. aastal. See valgustatakse täies pikkuses, mis teeb selle paiga juba kaugelt nähtavaks. Valgustusega ei jõutud sellel aastal veel tegeleda. 1991. aastal paigaldatud mälestuskivi juures on nüüd betoonplaatide ja täringukiviga sillutatud tseremooniaväljak istepinkidega, mida ümbritsevad hooldatud pargipuud.

Mälestuskivi lähiümbrusse rajati uus haljastus, istutati õitsvaid põõsaid ja püsililli, et lisada puude rohelusele värvi juurde. Stiliseeritud raudteetammile on planeeritud paigaldada originaalsuures loomavagunite puidust esiseinad, millel võiksid paikneda erinevate organisatsioonide ajaloolise mälu tahvlid, mis räägiksid Eesti rahva okupatsioonigaegsetest kannatustest ning aitaksid

1991. aastal paigaldatud mälestuskivi juures on nüüd betoonplaatide ja täringukiviga sillutatud tseremooniaväljak istepinkidega.

Pärnu Leinapargi uuendamise üks eestvedaja Isabella Maripuu pargi avamisel kõnet pidamas.

Ratastel vaguniseina saab kasutada ka ajutiste näituste pinnana.

Fotod Pärnumaa Memento kogu

tulevastel põlvedel juhtunut teadvustada ning õppida toimunust. Soovi korral saab ratastel vaguniseina kasutada ajutiste näituste pinnana või ka näiteks Pärnumaalt küüditatute nimede esitluseks valgusinstallatsiooni abil.

Vaguniseinu on plaanis mitmeid, et need moodustaksid midagi Siberisse küüditatute ešeloni taolist. Tänavuseks jõuti paigaldada vaid üks vagunisein, millel on infotahvel küüditamise ajaloost. Ehitada oli väga keeruline, sest seoses viiruse levikuga hilinesid kõik tärned ning hinnakasv ei võimaldanud tänavu veel kõiki planeeritud töid lõpe-

tada. Meile anti lubadus, et neid jätkatakse esimesel võimalusel.

Pargi ettevalmistus- ja korrastustööd koos projekteerimisega läksid maksma ümmarguselt 70 000 eurot, aga hind kerkib veelgi, kuna töid jätkatakse, sest meie Leinapargist peab saama väärikas kaasajastatud koht, kuhu saab tulla nii leinaja, kellel pole oma hukkunud ja hukatud lähedaste haua kohta, kuhu saab tuua õpetaja lapsed lähiajaloo näitlikustamiseks ja kus oleks mugav korraldada leina- ja mälestuspäevi.

Suured tänud Pärnu linnale, et meie pikaajalised ootused on täitumas.

PÕLVAMAA

Põlvamaa mementolaste tegus suvi

14. juunil tähistas kogu Eestimaa 80 aasta möödumist 1941. aasta suursüüditamisest. Põlvamaa mementolastele algas see pikk päev Veriora raudteejaamas mälestuskivi juures, kus oma austust küüditatutele avaldasid ka Räpina vallavanem Enel Liin, volikogu esimees Teet Helm, EKRE poolt Tiit Kala ja Kaitseliidu Põlva Maleva esindajad.

Edasi siirdusime Põlva raudteejaama, kus täpselt aasta tagasi avati Põlvamaalt küüditatute mälestusmärk. Hea oli tõdeda, et valus ajaloosündmus ei ole inimeste mälust kustunud, sest jõudes Verioralt Põlvasse, leidsime mälestusmärgi ees juba palju lilli ja põlevaid küünlaid.

Kokkutulnutele jagas õnnistust Põlva Püha Neitsi Maarja koguduse õpetaja Toomas Nigola. Mälestusmärgi juurde aetasid pärjad Isamaa, EKRE ja Keskerakonna esindajad, samuti kaitseliitlased. Valusast minevikumälestusest, selle ületamisest ning Põlva arengust rääkis vallavanem Georg Pelisaar. Üritust kaunistasid noorkotkad ja kodutütred, kes sobisid suurepäraselt lehvivate lippude alla eestlust edasi kandma.

Buss juba ootas meid ja sõit kulges Tallinna, Maarjamäe memoriaali juurde, kus osalesime üle-eestilisel mälestusüritusel. Tagasi Põlvamaale jõudsime päris hilja, aga oli olnud emotsionaalne ja huvitav päev, millega kõik rahul olid.

Eelmisel aastal olime sunnitud koroonahirmus ära jätma oma traditsioonilise suveekskursiooni. Sellel aastal võtsime vastu otsuse, et midagi ära ei jäta, sest meie liikmete aktiivsem osa on vaksineeritud. Juuli lõpus läksime kolmeks päevaks Saaremaale. Vaatasime kõike, mida seal vaadata on, aga meie eriline huvi oli pööratud 80 aasta tagustele repressioonidele Saaremaal, millest andis hea ülevaate meie giid Ülo Roos, kes ise lapseas raske ja traagilise juuniküüditamise üle elas. Saime teada, et seoses Saaremaa geograafilis-strateegilise asendiga oli sealne küüditamine tunduvalt rängem kui Eesti kagunurgas. Läheneva sõja ja baaside rajamise tõttu kannatas massiliselt tsiviilelanikkond, kes tuli nii öelda jalust ära viia. Lisaks viidi seal 1.-3. juulini läbi ka teine küüditamine, mida mujal Eestis ei toimunud. Neid sündmusi meenutavad mälestusmärgid Jaagarahu ja Roomassaare sadamates. Jaagarahu sadama mälestusmärgi juurde panime omalt poolt pärja ja küünlad ning langetasime mälestushetkeks pea. Vaatamata kurbadele hetkedele oli reis tore ja helge. Inimesed olid rõõmsad, et taas kodust välja said.

Ka Pilistveres käisime nagu alati, sest see on hea võimalus kohtuda saatusekaaslastega üle kogu Eesti. Pilistvere õhustik ja õpetaja Hermann Kalmuse jutlus kosutavad alati hinge. Tagasiteel külastasime Jääaja keskust ja Soomepoiste muuseumi Äksis. 3500 soomepoisi lood olid põnevad nagu seiklusjutus.

Kokkuvõtteks arvab ligi 40 Põlvamaa mementolast Pilistvere päeva väga kordaläinuks, mis oli selle suve ilusaks lõppakordiks. Olgem kõik terved ja lootkem, et toredad kohtumised ja reisid ootavad meid veel ees.

Roman Parmas

Räpina vallavanem Enel Liin ja volikogu esimees Teet Helm Veriora raudteejaamas 14. juunil. Foto Mati Määrits, Lõuna-Eesti Postimees

Roman Parmas avamas mälestusüritust Põlvas 14. juunil Foto Mati Määrits, Lõuna-Eesti Postimees

Saaremaa giid Ülo Roots Jaagarahu sadama mälestuskivi juures 30. juulil Foto: erakogu

Põlvamaalased Pilistveres.

Foto Rein Toom

Totalitarismi kuriteod: miks mäletatakse natsionaalsotsialismi paremini kui nõukogude kommunismi?

Richard Overy, Briti ajaloolane, Kuningliku Ajalooseltsi liige, 23. August 2021

Richard Overy on Exeteri ülikooli au-professor ja Briti Kuningliku Ajalooseltsi liige. Teda peetakse oma valdkonnas juhtivaks eksperdiks, kes on kirjutanud enam kui 20 raamatut. Tema uurimisvaldkonda jääb teise maailmasõja ajalugu, totalitaristlikud režiimid, ohujõudude ajalugu 20. sajandil, Saksamaa ajalugu alates 1900.

Fotol Richard Overy konverentsil Tallinnas 23. augustil 2018. aastal. Allikas: Eesti Mälu Instituut.

Miks mäletatakse aga Nõukogude ja Saksamaa diktatuuri nõnda erinevalt? Kuigi ideoloogia ja ühiskondlikud pürgimused olid neil kahel süsteemil erinevad, oli neil siiski ka palju ühiseid omadusi, kirjutab Richard Overy.

2009. aastal võttis Euroopa Parlament vastu deklaratsiooni, millega kuulutas 23. augusti üle-euroopaliseks totalitarismi ohvrite mälestamise päevaks. Kuupäeva valik oli taotluslik: 23. augustil 1939. aastal sõlmisid Adolf Hitleri Saksamaa ja Jossif Stalini Nõukogude Liit mittekallaletungilepingu, mille lisaprotokollidega jagasid diktaatorid Ida-Euroopa omavahel mõjusfäärideks.

Venemaa valitsus oli nimetatud kuupäeva vastu, sest see näis viitavat kahe režiimi sarnasusele territooriumide ülevõtmisel ja annekteeritud riikide rahvaste allutamisel räägele autoritaarsele korrale. Kuupäev oligi meelega valitud, kuna pidi osutama sellele, et Saksamaa ja Nõuko-

Nõukogude väed sisenevad Eestisse 1939. aastal.

Allikas: albumwar2.com

gude Liidu totalitaarsed režiimid olid vastutavad piirkonna rahvaste kannatuste eest aastatel 1939-1989; neist esimene kuue või seitsme aasta jooksul ning teine enam kui nelja aastakümne vältel.

Venemaa vastuseisuga valitud kuupäevale sai alguse siiani kestev kampaania, millega püütakse näidata, et Nõukogude Liidu interventsioon Ida-Euroopas ei olnud kuidagi võrreldav Saksamaa omaga.

Ka president Vladimir Putin on liitunud katsetega päästa Nõukogude Liidu mainet. Tema artikkel konservatiivses USA ajakirjas The National Interest on leidnud laialdast vastukaja. Artiklis väidab Putin, et Nõukogude Liidu ja Saksamaa vaheline pakt oli Stalinile peale sunnitud brittide, prantslaste ja poolakate ebausaldusväärsuse tõttu, sest need ei soostunud Nõukogude Liiduga sõjalist lepet sõlmima.

Pakti salaprotokolle esitati aga hoopis teises valguses. Putin väitis, et Balti riigid liitusid Nõukogude Liiduga vabatahtlikult, Ida-Poola okupeerimine ja annekteerimine tähendas tegelikult Poola tööliste ja talupoegade vabastamist maaomanike ja kapitalistide ikke alt. Venemaa praeguse seisukoha järgi olid sõja puhkemises süüdi Poola ja lääneliitlased, mitte Saksamaa, mille juht oli tegelikult vastutav Poola hävitamise eest.

Tänapäeva Venemaal on ohtlik avalikult rääkida nõukogude perioodi küüditamistest, süstemaatilistest inimõiguste rikkumistest, rahvuslaste ja haritlaste mõrvadest aastatel 1939-1940 okupeeritud

ja 1944-1945 uuesti okupeeritud piirkondades. Putin avaldas isegi arvamust, et Nõukogude Liidu ekspansionistlikud aktsioonid päästsid piirkonna juudid Hitleri käest, unustades seejuures mainimata juudiusuliste süstemaatilise tagakiusamise ja umbes 25 000 juudi laagritesse saatmise Nõukogude Liidus.

Venemaa avalikkuses toimub ajaloo moonutamine. Nõukogude Liitu esitatakse positiivse jõuna, mis vastandub Kolmanda Reichi jõhkrale imperialismile.

Saksamaal ei oleks viimase 75 aasta jooksul midagi sarnast saanud juhtuda. Mälestus Hitleri diktatuuri karmist reaalsusest oli tugevasti sööbinud mõlema sõja järgse Saksamaa kultuuri ja poliitikasse ning eriti tuntav oli see taasühinenud Saksamaal pärast 1990. aastat.

Mida rohkem saadakse teada režiimi kuritegudest, seda tugevam on avalik vastuseis kõigele sellele, mida kujutas endast Kolmas Reich. 23. augusti pakti sõlmimist ei põhjendata mingil muul moel, kui vaid küünilise katsena isoleerida Poolat selleks, et Saksa väed saaksid selle üle võtta.

Saksamaa ajaloolise mälu keskmes on totalitarismi ohvrite omaksvõtt. Väikesearvulise neonatside seltskonna arvamuse varjutavad täielikult suure enamuse töekspidamised; ning üldiselt on võetud omaks lääne suhtumine Hitleri võimule oleku aastatele.

Jätkub lk 12

Algus lk 11

Tänapäeva Saksamaa on püüdnud kuidagi toime tulla häbiväärse minevikuga, tunnistades avalikult totalitarismi kuritegusid, ja nüüd ka endise Ida-Saksamaa diktatuuri toimepandut. Saksamaa vaatab oma lähiminekiku ajaloole kaine ja realistliku pilguga.

Miks mäletatakse aga Nõukogude ja Saksamaa diktatuuri nõnda erinevalt? Kuigi ideoloogia ja ühiskondlikud pürgimused olid neil kahel süsteemil erinevad, oli neil siiski ka palju ühiseid omadusi.

Põhjusi on kolm: esiteks oli Nõukogude Liit 1945. aastal võitjariikide hulgas, teiseks oli kummagi režiimi ideoloogiline kõnepruuk täiesti erinev ning kolmandaks on lääne ajaloonägemus kindlalt kesken-
dunud Kolmanda Reichi tegevusele ega ole sugugi huvitatud paralleelsest loost Nõukogude Liidu kohta.

Nõukogude Liidu võit Hitleri Saksamaa üle on ilmselgelt mõjutanud viisi, kuidas neid kahte režiimi mäletatakse. Venemaad nõrritab endiselt ettekujutus, nagu poleks Lääs kunagi täielikult omaks võtnud seisukohta, et Saksamaa lüüasaamisel oli põhiroll Nõukogude Liidul. Sellest ongi saanud Vene avaliku ajaloonägemise peamine element, samal ajal kui Saksamaa peab selleks natsismi hukkamõistmist.

Nõukogude väed tõid tohutuid ohvreid liitlaste võidu nimel ja selliselt nähakse nende panust sõjategevusse. Ning ükski Venemaa liider pole huvitatud näitama üles kahetsust nõukogude süsteemi kuritarvituste üle, sest see õõnestaks oluliselt vene rahvuslikku identiteeti.

Putini valitsemise ajal on iga-aastasest 9. mai paraadist saanud tseremoonia, millega kinnistada rahva mällu Nõukogude vägede ja kogu nõukogude süsteemi positiivset rolli Teises maailmasõjas. Lääneliitlastelgi polnud sõja ajal mingit huvi osutada oma Nõukogude liitlase totalitaarsele režiimile ning see suhtumine jätkus ka sõjajärgsetel aastatel.

Londoni Kuningliku Sõjamuuseumi territooriumil avati 1999. aastal mälestusmärk Teises maailmasõjas hukkunud nõukogude inimestele. Igal aastal tähistatakse seal võidupüha ja meenutatakse nõukogude rahva panust võidu saavutamisel.

“Hitleri Saksamaa eesmärgiks oli luua saksa rahva hüvanguks ja saksa rahva võimu all olev impeerium Euraasias.”

Teine põhjus tuleneb kahe süsteemi vahelisest ilmselgest ideoloogilisest lõhest, mis oli tollal ja on senini avalikku diskussusesse kätketud. Hitleri Saksamaa eesmärgiks oli luua saksa rahva hüvanguks ja saksa rahva võimu all olev impeerium Euraasias, see pidi saavutatama allutatud ja sõltlasrahvaste arvelt ning olema “puhastatud juutidest”.

Taolised kitsalt etnotsentristlikud ideaalid ei leidnud teiste rahvaste toe-

Kommunismiohvrite memoriaal avati Maarjamäel 23. augustil 2018. aastal.

Allikas: Eesti Mälu Instituut.

tust, kuid ega see polnudki eesmärk. Sellele vastandus nii Stalini kui ka temale järgnenud Nõukogude Liidu juhtide universalistlik ideoloogia, millega lubati “vabastamist” mitte ainult Saksa okupatsioonist sõja ajal, vaid ka sotsiaalsest ja majanduslikust rõhumisest, lääne imperialismist ja sõdadest.

Niisugused üldised lubadused aitavad ka mõista, miks oli neil ideedel läänes nõnda palju toetajaid ja eestkõnelejaid. Nad soovisid uskuda, et kommunistide püüdlused olid tõepoolest kõigi hüvanguks mõeldud ning et nende jutud rahust ja sotsiaalsest progressist olid päriselt tõesid. Seevastu natsionaalsotsialistide aatekaaslasid oli läänes väga vähe.

Kuigi tõde nõukogude totalitaarse süsteemi kuritegude kohta on teada olnud juba aastakümneid, mäletatakse ikkagi neid kahte režiimi selliselt, et Nõukogude Liit tähistas üldiselt progressi, mille saavutamist Kolmanda Reichi reaktionärid takistasid. Arusaadavalt ei soovita laskuda taolisse relativismi, et hakata võrdlema Hitleri diktatuuri kuritegusid nõukogude süsteemi omadega. Peale selle võib praegusel Venemaal igasugune selline katse tuua kaasa süüdistuse ajaloo võltsimises.

Saksamaa avalikkuses pole tehtud eriti palju katseid nende kahe režiimi kuritegusid võrrelda, sest selline tegevus võiks seada kahtluse alla sakslaste “kollektiivse süü” kompleksi. Kui 1970. aastatel pakkus Saksa politoloog Ernst Nolte välja idee, et natsism on mingis mõttes nõukogude kommunismi peegelpilt, põhjustas ta sellega suure pahameeletormi ning siiani ei olda Saksamaal sellise lähenemisega nõus.

Väljaspool Venemaad ei taheta Gulagi vanglaid kutsuda nimega “kontsentratsioonilaager”, kuigi just nendega oli tegu. Sõna “kurjategija” kasutatakse Hitleri režiimi kuritegude toimepanijate kohta, kuid üldjuhul mitte Nõukogude Liidus laagreid valvanud miilitsa- ja julgeolekujõudude kohta, vaatamata sellele, et nad

piinasid vange, hukkasid “rahvavaenlasi” ja mõrvasid oma ohvreid.

Kolmandaks põhjuseks on väga erinev viis, kuidas lääne kultuuris nähakse neid kahte totalitaarset süsteemi. Läänes peetakse esmajoonelises meele Hitleri ja natside tegusid. ÜRO peaassamblee 2005. aasta novembrikuise resolutsiooniga otsustati 27. jaanuari tähistada holokausti mälestuspäevana. Sestsaadik on hakatud holokausti mälestamiseks korraldama mitmesuguseid üritusi, hariduslikke programme ja looma mälestusmärke. Isegi Moskvas on nüüd Juudi Muuseum ja Sallivuse Keskus.

Totalitarismi mitte kunagi kogenud Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides on holokaust rahva mällu sööbinud. Suuremale osale koolilastest jutustatakse juutide suhtes toime pandud genotsiidist, jättes vahel ülejäänud natside tagakiusamise ohvrid ka mainimata.

Hitlerist lähtunud kurjust peetakse universaalse kurjuse etaloniks. Rohkem kui kunagi varem teadvustab avalikkus Saksa totalitarismi tähendust. Aga nõukogude diktatuuri suhtes sama teadlikkus puudub.

Demokraatlikes lääneriikides puudub 23. augusti tähtpäeval kõlapind. Õpilased, kes teavad kõike gestapo kohta, ei taipu, mida tähendab lühend NKVD, kuna Lääne ajalooteadmises ei mõisteta nõukogude totalitarismi meetodeid. Vaid Ida-Euroopa riikides on teadlikkus sellest kõrge.

2018. aastal avas president Kersti Kaljulaid Tallinnas Maarjamäel kommunismiohvrite memoriaali. Selle seintele on kirjutatud tuhandete nõukogude repressioonide ohvrite nimed, kes hukkusid aastatel 1940–1991. Memoriaali avamisega samal päeval toimus kommunismi- ja natsismiohvrite mälestusele pühendatud konverents.

Memoriaal avati 23. augustil, märkimaks asjaolu, et alates 1940. aastast kannatas Eesti 50 aasta jooksul üht või teist liiki totalitarismi repressioonide all. Siinkandis pole ajaloo mäletamisel minigust kaksipidimõistmist.

Fotod: Ainu Purje

Pilistveres mälestati ja meenutati kaasteelisi

82 aastat tagasi müüdi meie vabadus, meie isamaa. 80 aastat tagasi viidi vangilaagritesse või lasti maha Eesti haritlaskond, sõjaväelased, õpetajad. 72 aastat tagasi viisid küüdirongid Venemaa kaugematesse paikadesse Eestimaa talurahva.

Meil jäi maha kõik, mis oli läbi elu rajatud ja ehitatud, meie kõige kallimad – kodu ja kodumaa. Üle 50 aasta olime võõra võimu all, kuid me tõusime. Me säilitasime oma keele, oma rahva, oma kodumaa. Mitte ükski võõras võim ei suutnud meid sundida lahti ütleva soovist elada vabal maal, omas vabas Eestis. Ka siis, kui olime vangilaagrites või Siberi barakkides asumisel. Ikka lauldi ja räägiti vabadusest ning koduigatsusest. Kuigi see võis viia rääkija ka Siberi barakist edasi veel kaugemale vangilaagrisse. Reedeti, kaevati, hirmutati.

Jah, me kartsime, aga ei murdunud. Ja meie, kel veel hing sees, tulime tagasi. Me peame kokku hoidma ja üksmeeles edasi minema. Nagu me peaaegu et kõik olime 1988 a. öölaulupeol end vabaks laulmas, 32 aastat tagasi, 23. augustil 1989. aastal käest kinni hoides Balti ketis, või olime oma mõtetes ja tegudes kodu ja kodumaa eest väljas, kui 19. augustil 1991 läbi Luhamaa piiripunkti liikusid asfaltteid tolmuks purustades Tallinna poole Pihkva diviisi tanketid ja veokite kolonn.

Et kõik see 50 aasta jooksul kogetud ülekohus ja terror meie väikese rahva vastu ei korduks ega ununeks, kogunevad iga aasta 23. augustil sajad represseeritud ja nende lähedased Pilistvere kivikangru juurde kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäevale.

Selgi aastal algas mälestuspäev lip-pude lehvides ja hünni lauldes. Mälestuskivide jalamile asetati kimbud ja süüdati küünlad.

*Sind armastan, mu püha Eesti kodu,
Su merd ja randu põhjataeva all.
Sa uhkelt käinud kannatuste radu...*

Nende luuleridadega juhatas mälestuspäeva juht Silver Sild sisse EELK Pilistvere Andrease koguduse õpetaja Hermann Kalmuse mälestuspalvuse. Oma kõnes toonitas H. Kalmus kokkuhoidmise ja koostegemise suurt ja vajadust. „On hea, et meil on Pilistvere ja Maarjamäe, kuhu kokku tulla ja kus meenutada nende julmade tegude ohvreid“, sõnas kirikuõpetaja. Kõne lõpus õnnistas kohaletulnuid EELK Lõuna piirkonna piiskop Joel Luhamets. Oma lühikeses sõnavõtus kutsus ta meid olema oma mõtetes ja tegudes puhtad ja õilsad, väljas ikka püha Eestimaa eest.

Kohalolijaid tervitas ka endine teenekas Kõo vallavanem, praegune Põhja-Sakala valla Kõo ja Võhma piirkonna juht Tarmo Riisk, kes tundis uhkust Pilistvere memoriaali ja selle rajajate üle.

Memento Tallinna Ühenduse volikogu esinaine Anne Eenpalu valutas oma kõnes südant Maarjamäe memoriaali kõrvale planeeritava jalgpalliväljaku pärast. „Tallinna Linnavalitsuse 21. juuni korralduse nr 755 tühistamiseks andis Eesti Memento Liit vaidluse Levadia jalgpallihalli rajamise vastu kommunismiohvrite memoriaali kõrvale halduskohtusse. Küüditatute ja represseeritute ning järeltulijate seisukohast on kommunismiohvrite memoriaal leinapaik ehk kalmistusarane

sakraalehtis ja teadaolevalt kehtestatakse kalmistu välispiirist 50 meetri laiune vöönd, kuhu on keelatud rajada ehitisi ja planeerida maakasutust. Me loodame, et seda väljakut sinna ei tule“. Kohalolijate tugev aplaus toetas A. Eenpalu poolt väljaöeldut.

Eesti Õigusvastaselt Represseeritute Liidu Memento Tallinna Ühenduse liige, arhitekt ja ühiskonnategelane Kuno Raude kutsus ministere ja Memento Liitu jõulisemalt toetama represseeritute mälestuse talletamist. Sama arvamus väljendas oma sõnavõtus ka Sihtasutuse Eesti Represseeritute Abistamise Fondi juhatuse liige Peep Varju.

Mälestuspäeva lõpusõnad ütles Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste. Toimus mälestusseisak Eesti Memento Liidu auesimehe Enn Tarto mälestuseks. Seejärel soovis A. Aljaste kõigile tervist ja uusi ettevõtmisi. Tartumaa Memento ettepanekul andis A. Aljaste Memento Liidu teenetemärgid üle praost Ants Toomingale ja piiskop Joel Luhametsale. „Kõigi osalejate poolt aga südamluk tänu mälestuspäevaliste vastuvõtu ja päikeselise korralduse eest õpetaja Hermann Kalmusele“.

Päev lõppes traditsioonilise supisöömisega Pilistvere pastoraadi juures. Ansambli Onu lõbusad viisid tõid nii mõnelegi paarile jalgadesse tantsukerguse. Siberlased ei väsi kunagi!

Olge terved, hoitud ja kaitstud, kallid kaasmaalased!

Silver Sild

IN MEMORIAM

Enn Tarto

25.09 1938 - 18.07. 2021

Mementolased mälestasid Pilistveres oma kauaaegset juhatusesimeest ja auesimeest Enn Tartot

Rahvusvaheliselt tuntud vabadusvõitleja Enn Tarto sündis 1938. aasta 25. septembril Tartus. Ta õppis Kõrveküla 7-klassilises koolis, Tartu 3. keskkoolis ja Mordvas Sosnovka õhtukoolis. Õpingud Tartu Ülikoolis eesti filoloogial erialal jäid lõpetamata poliitilistel põhjustel. Innuka osavõtjana vastupanuliikumises pidi Enn Tarto olema aastatel 1956–1960, 1962–1967 ja 1983–1988 nõukogude okupatsioonirežiimi meelsusvang. Enam kui 14 aastat mõõdus tema elust sunnitöölaagrites.

Augustis 1979 kooskõlastati Tartus Enn Tarto osavõtul Eesti, Läti ja Leedu kodanike avalik märgukiri, mis pärast Läände jõudmist sai tuntuks Balti Apellina. Dokumendi peanoodeks oli Molotov-Ribbentropi pakti ja selle salajaste lisaprotokollide avalikustamine. Oluline on Enn

Tarto panus Eesti Kodanike Komiteede tegevuses: oli Tartu komitee esimees, Eesti Kongressi liige ja selle Tartu büroo juhataja, Eesti Komitee kahe koosseisu juhatuses liige, nii selle kui ka Põhiseaduse Assamblee riigikaitsetoimkonna esimees.

Muinsuskaitaja ja linnavolinikuna on Enn Tarto teinud ettepanekuid või korraldanud mitme mälestusmärgi paigaldamist Tartus; toetanud KGB kongide muuseumi asutamist Tartus. Enn Tarto on kuulunud Eesti Noorte Malevasse, rahvuslikku organisatsiooni Kotkas, Eesti Rahvuslaste Liitu, Endiste Õpilaskodade Ühendusse, Õigusvastaselt Represseeritute Ühendusse „Memento“, Eesti Kaitseliitu (selle esimene auliige).

Enn Tarto osales Esindamata Rahvaste Organisatsiooni asutamisel Tartus ja selle tegevuses. Avaliku elu tegelase ja poliitikuna valiti ta XX sajandi Eesti saja suurkuju hulka.

Kuno Raude sõnavõtt Pilistveres

Head saatusekaaslased, külalised! Lubage siinviibijate nimel tänada eelmisi ülesastujaid sisukate sõnavõttude eest. Olen oma elu jooksul palju tegelenud ajaloolise mälu säilitamise küsimustega, millest tahaksin seekord teiega mõtteid vahetada.

Kuni 1. jaanuarini 2004 tegutsesid Memento Liitu kuuluvad ühendused tol ajal kehtinud Eesti Vabariigi õigusaktide ja oma põhikirjade alusel, eesmärgiks muuhulgas terrori all kannatanute loomingu ja mälestuste kogumine ning publitseerimine. Repressiooni ja represseeritud isiku mõiste, repressiooni liigid, repressiivorganid ja palju muud sellega seonduvat jäid Eesti Vabariigi õigusaktides kuni 1. jaanuarini 2004 avamata. 25. märtsil 2003 arutasid ühiselt loodud tööühenduse liikmed Enn Sarv, Aadu Oll, Lembit Liivak, Peep Varju ja siinkõneleja esimest korda esialgse „represseeritute seaduseelnõu“ ülesehitust, üldisi põhimõtteid ja erinevate autorite sõnastusi. Aprilli alguseks oli algatusühenduse poolt ettevalmistatud seaduseelnõu valmis, mis erines suuresti toetuste, soodustuste ja muude väljamaksete poolest hiljem Riigikogus vastuvõetud seadusest.

Pärast 2003. aasta Riigikogu valimisi sai Res Publicast parlamendi juhtiv erakond. Panus represseeritute ja vabadusvõitlejate huvide kaitseks Riigikogus ja valitsuses oli tehtud õigesti. Represseeritute esindajatest koosneva tööühenduse ettevalmistatud seaduseelnõu anti juba

tiitsminister Ken-Marti Vaherile üle kohe pärast Juhan Partsi juhitava valitsuse tööleasumist 10. aprillil 2003. 17. detsembril 2003 võttis Riigikogu seaduse 88 poolthäälega vastu. Vastu ja erapooletuid ei olnud. Seadus jõustus 1. jaanuaril 2004. Tõelist heameelt valmistas, et valitsuskomisjon, valitsus ja hiljem ka Riigikogu aktsepteerisid siinkõneleja ettepaneku lülitada seadusesse ka vabadusvõitlejad, e. inimesed, kes 1940. aasta 16. juunist osalesid Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitluses. Seaduse vastuvõtmise hetkel elas Eestis 23 378 riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel soodustingimustel vanaduspensioni saavat rehabiliteeritud isikut. Tänaseid arve ma ei tea.

Vastavalt vastuvõetud seadusele jäi Vabariigi Valitsuse ülesandeks edasiste vajalike õigusaktide ettevalmistamine ning koostöö korraldamine valitsus- ja omavalitsusstruktuuridega, ühiskondlike organisatsioonidega ja mittetulundusühingutega, soodustingimustel vanaduspension-, tervishoiuteenuste ja ravimite hüvitamise- ning mitmete soodustuste-, ka represseeritute ja represseeritute võrdustatud isikute mälestuse jäädvustamise ning okupantriikide repressiivpoliitika uurimise korraldamine.

Kas represseeritute esindusorganisatsioonid on möödunud 17 aasta jooksul kasutanud ära kõik vastuvõetud seadusest tulenevad võimalused meile kõikidele vajalike õigusaktide ettevalmistamisel ja koostöö korraldamisel valitsus- ning omavalitsusstruktuuridega? Oma kogemustele tuginedes julgen arvata, et mitte. Eriti drastiline on olukord terrori all kannatanute loomingu ja mälestuste publitseeri-

mise rahastamisega. Olen arvukate mälestusmärkide loomise kõrval kirjutanud üle 500 artikli ning 7 raamatut. Viimased raamatud nägid ilmavalgust selle aasta veebruari ja märtsi kuus. 472 leheküljeline raamat „JÄRELTULIJATELE“ sisaldab verstaaposte läbikäidud teest ja 810 ajaloolist fotot. Nõutakse kordustrükki. Toimetaja käes on järjekordse raamatu kaks köidet (ca 1000 lehekülge), mille kirjastamiseks puuduvad vahendid. Karm tõde on, et mitte ühegi raamatu ettevalmistamisel ja kirjastamisel ei ole kasutatud Represseeritute Abistamise Fondi abi. Ehk nüüd osutub see võimalikuks? Kui räägitu ei ole meie ühise ajaloolise mälu täiendamine, represseeritute loomingu ja mälestuste jäädvustamine, siis mis see on?

Ning lõpetuseks. 2006. aastal nägi ilmavalgust meie ees seisja poolt koostatud raamat „Tallinna vabadusvõitlejad“, mis sisaldab muu hulgas andmeid 1715 vabadusvõitleja kohta, kellest täna on elavate kirjas umbes sada meest. Olin autorite seas, kes valmistasid ette ja andsid 2009. aastal välja raamatu „Eesti Vabadusvõitlejate Liidu ajalugu“. Küsimus teile kõikidele: „Kas Memento Liidu juhatusel ja Memento Liidu liikmesorganisatsioonide noortel juhtidel ning mis kõige olulisem, minuealistel represseeritutel - represseeritute viimase põlvkonna esindajatel, on veel tahet ja jaksu „Memento Liidu ajaloo“ kirjutamiseks? Kui see tahe peaks olema, tuleb eesmärgi täitmiseks rakendada tööle ka kohalikud omavalitsused läbi eelolevate KOV valimiste. Ja sellega on kiire, väga kiire! Aga mitte võimatu. Edu teile!

Täna tähelepanu eest! Olge terved, jõudu ja jaksu kõikidele.

Eesti sõjaväelenduri Remi Milgi (18. 07. 1920 – 5.08 2011) metsapäevikust võib lugeda sissekannet:

21. juuni 1940

21. juuni õhtul on 3. Lennuväedivisjon rivistatud Jägala mõisa esisele õhtuseks loenduseks ja täpselt kell 21 kõlab käsklus „Valvel“. Väliselt pole meie sõjaväe selles iga-õhtuses traditsioonis midagi muutunud, kuid südames on nii raske ...

Kivistunud nägudega, pilk meie sini-must-valgel rahvuslipul, lauldakse hümmi kaks esimest salmi ja siis hakkab lipp langema ...

Väga vaikselt, sobivalt suurele palvele, lauldakse viimane salm ja peaaegu kõigi, nii elujulgete noorte kui ka karastunud vanemate meeste silmist veerevad pisarad. Igati meist tundis tollel hetkel omas südames, kuivõrd seotud olid omavahel maa, rahvas ja vabadus, oma isiklik elu ja langetatav rahvuslipp.

Olime vabatahtlikult astunud täitma sõjaväeteenistust oma maa kaitseks, saanud selleks parima väljaõppe, olime uhked oma väeliigile ja andnud töötuse täita oma ülimalt kohust. ...

Sellel saatustlikul 21. juuni õhtul jäi vaid oodata julmale okupatsioonile relvadega vastuhakkuks sobivat aega ...

.....

27. juuni 1941

27. juuni õhtul kella 20 paiku tuli käsk: kõik eestlased olgu valmis ärasõiduks N. Liitu. Lendav koosseis „uute lennukite saamiseks“. Sõit toimub Nõmme jaamast...

Sõit algaski 27/ 6 õhtul. Meie autol oli 22 ohvitseri ja aviomotorist – autojuht. Narva maantee nurgal tekkis meie autol „rike“. Autojuhi kõrvalt tuli sv. lendurkapten Harry Anelin ja ütles „Mehed, me oleme Eesti ohvitserid ja andnud oma vande Eesti rahvale, me võtame oma saatuse endi määrata. Metsad on vabad. Kes julgevad, tulevad kaasa“.

.....

Nii võtsidki 1941. aastal oma saatuse endi määrata kokku 41 eesti lendurit ja 2 aviomotoristi, otsustades vastupanuvõitluseks ühineda Erna grupiga. Ümbuskonna inimeste hulgas oli mitmeid

abistajaid, aga kahjuks ka üks äraandja, kelle abil korraldati lenduritele 13. juulil paarisajamehelise vene piirivalve üksuse poolt haarang. Enamikul õnnestus piiramisahelast läbi murda, kuid kolm meest langes tulevahetuse käigus. Need olid kpt. Juhannes Kalmet, kpt. Arnold Streimann ja n-ltn. Martin Terts. Kolm päeva varem oli langenud kpt. Oskar Aksel, kes oli läinud luurele kontakti loomiseks Erna grupi meestega. Sattus aga juhuslikult patrulli kätte ja sai põgenemiskatsel surma. Vabadusvõitluses andis oma elu ka aviomotorist Herman Tombach.

Kohalikud matsid langenud sõjaväelendurid samasse metsatukka, kus toimus saatustlik lahing. Lendurite hauale asetati 1941. aasta juulis maakivist mälestuskivi.

1942. aastal 13. juulil toimunud mälestusteenistusel asetati kivile plaat hukkunute nimedega. Ellujäänud sõjaväelendurid töotasid, et langenuid ei unustata ja et kokkutulek Kõnnus kujuneb traditsiooniliseks.

Alates Eesti iseseisvuse taastamisest on igal aastal peetud „Lendurite kivi“ juures mälestusmiitingut, kus koos kohalike ja linnarahvaga on osalenud ka Eesti Õhuväe esindus.

Nii ka sellel 2021. aastal koguneti traditsiooniliselt kell 11 Kiiu torni juures, sealt sõideti üheskoos Aruhärma talu juurde, kus lendureid abistanud ja 19.08.1941 hukatud Hans ja Marie Oskari mälestuskivi jalamile asetati lilled ning mälestati mõrvatuid. Edasi sõideti Kõnnu metsa Järvi järve äärde „Lendurite kivi“ juurde, kus Kuusalu koguduse õpetaja Jaanus Jalakas viis läbi mälestusteenistuse ning EVL-i, Eesti Õhuväe ja Memento esindajad meenutasid Eesti sõjaväelendureid, kes täitsid vannet olla ustav Eesti riigile ja varjasid end Nõukogude Liitu saatmise eest Kõnnu metsas ning hukkusid seal tulevahetuses neid otsima tulnud punaväelastega.

Eesti eest hukkunud sõjaväelendurite mälestuspäevast osavõtjate avalik pöördumine Justiitsministeeriumi ja Eesti Mälu Instituudi poole

Alates 12. juulil 1942 toimunud mälestustalitusest Kõnnu metsas on austatud Eesti sõjaväelendureid, kes langesid nõukogude okupatsioonivõimude sõjakuriteo ohvritena. Lendurid täitsid Eesti riigile antud sõdurivannet ning keeldusid sõdimast okupantide vägedes. Põgenemisega vaenlase sõjaväest oli neist saanud Eestis kehtestatud massilise terrori ajal tagaotsitavad. Meenutame veel kord, et 80 aastat tagasi juulikuus 1941 toimusid Eestis massilised tapatalgud, kui kohtuta hukati vähemalt 2446 inimest, nagu on fikseeritud Maarjamäe Memoriaalil. Meile on teada, et Eesti Mälu Instituut on keeldunud nimetamast kommunistiohvriteks sõjaväelendureid ja takistanud nende nimede kandmist memoriaali tahvlitele. Rõhutame fakti, et lendurid ei hukkunud lahingus sõduritena, vaid tapeti NKVD piirivalve ja hävituspataljoni haarangutel Harjumaa metsades. Nende seas leitnant Martin Terts tapeti raskelt haavatuna 13. juulil 1941. Jõhkvalt tapeti lendureid abistanud ja varjanud kohalikke elanikke, nagu tääkidega läbitorgatud Marie Oskar ja Hans Oskar Aruhärma metsatalust.

Alates Maarjamäe Memoriaali avamisest 2018. aastal on nimetahvlitele juba kantud mitmeid haarangutel toimunud metsavõitlustes langenud metsavendi ja partisane. Seega pole millegagi põhjendatud sõjakuriteo ohvrite eristamine õigeteks ja valedeks ning toimepandud kuritegude ohvriks langenute arvu vähendamine. On aeg metsa peidetud kommunistide kuritegude ohvrid välja tuua väärrikale kohale Maarjamäe memoriaalis. Vabaks saanud Eestis on meie hinnangul sellest saanud eesti rahva ja riigi väärrikuse küsimus.

Tapetute nimed memoriaalile:

sv. lendur-kapten Juhan Kalmet
sv. lendur-kapten Arnold Streimann
sv. lendur-leitnant Martin Terts
sv. aviomotorist v.-seersant Herman Tombach

Mälestuspäevast osavõtjate allkirjad:

Eesti Vabadusvõitlejate Liit,
Eesti Õhuvägi,
Eesti Endiste Poliitvangide Liit,
Memento Tallinna Ühendus,
Kuusalu valla elanikud
10. juulil 2021

Pöördumise algatas ja kandis ette Peep Varju.

Näitus “Kui palju maksab inimene?” KGB vangikongides.

Foto: Vabamu

Okupatsioonide ja vabaduse muuseumis Vabamu avaneb uus suurnäitus ning toimub tihe publikuprogramm

Piret Karro,
okupatsioonide ja vabaduse muuseum Vabamu, kuraator-näitustejuh

Näitused

Kuna tänavu tähistame Eesti iseseisvumise taastamise 30. aastapäeva, on põhjust meenutada Wellesi deklaratsiooni, oli ju see Eesti riikliku järjepidevuse oluline tõend. Kuni 23. oktoobrini on Vabamus avatud näitus “USA deklaratsioon, mis toetas Eesti iseseisvust”. Dokumendiga väljendas USA 1940. aastal Nõukogude okupatsiooni mittetunnustamist. Väljapanekul tutvustatakse Wellesi deklaratsiooni autoreid: tolaeagset USA asevälisministrit Sumner Wellesi, Ida-Euroopa asjade eksperti Loy W. Hendersoni ning president Roosevelti. Üheskoos kirjutasid nad:

Ameerika Ühendriikide rahvas on vastu röövtegevusele, olenemata sellest, kas seda viiakse ellu jõudu kasutades või jõuga ähvardades. Samuti on nad vastu igasugusele sekkumisele [...] mis tahes teise suveräänse riigi siseasjadesse...

Sellega võttis USA seisukoha Balti riikide okupeerimise vastu. Wellesi deklaratsioon mängis olulist rolli läbi Nõukogude aja, kuna tänu sellele said Eesti diplomaadid välisriikides edasi tegutseda. Ühte olulisimat neist, Ernst Jaaksoni, on näitusel samuti tutvustatud. Tema esindab ajastut, kui Balti riikide hoidmine vabade lääneriikide meeles oli eriti oluline. Iseseisvumise taastamise ajastul aga kohtume näitusel Ronald Reaganiga, keda tunti 1980ndatel kui “Balti riikide suurimat sõpra”, kuna ta avaldas poolehoidu meie omariiklusele. Näituse viimane persoon, kelle portreega võib tõtt vaadata, on muidugi Lennart Meri – vaba Eesti esimene president. Wellesi deklaratsiooni lugu on üks paljudest peatükkidest selles suuremas jutustuses, kuidas jõudisime iseseisva demokraatliku riigini. Koos USA Suursaatkonna ja Eesti Kunstiakadeemiaga loodud Vabamu näitusel on seda räägitud joonistuste ja animatsioonifilmide keeles.

KGB vangikongides on samuti üleval joonistused – nimelt Jevfrosinja Kersnovskaja isikunäitus “Kui palju maksab inimene?”. Kersnovskaja oli Odessas aadliperekonnas sündinud naine, kes pagendati 1941. aastal Bessaraabiast Siberisse. Ta alustas Tomski oblastist 1500 km pikkust põgenemisteed läbi külmunud taiga, kuid siis sattus Norilski vangilaagrisse. Seal kohtus ta muuhulgas Eesti arsti dr Leonhard Mardnaga, kelle

Näitus “USA deklaratsioon, mis toetas Eesti iseseisvust”.

Foto: Vabamu

juurde pärast vabanemist medõena tööle jäi. 1960ndatel elas Kersnovskaja koos oma emaga Essentukis ning lõi üle 700 ainulaadse joonistuse, millega ta jutustab oma Gulagi sattumise, sealt põgenemise ja ellujäämise loo. KGB vangikongides on üleval 17 reproduktsiooni tema joonistustevihikutest, kus see elukogemus piltide ja kirjade näol üles täheldatud on. Näitus sai teoks tänu Kersnovskaja pärandit haldava perekonna Tšapkovski toele ja Eesti Kultuurkapitalile.

18. novembril avatakse Vabamu näitus taasiseseisvunud Eesti arenguloost, pealkirjaga “Miks Eesti? 30 aastaga ENSV-st e-Eestiks”. Nüüdisaegse lahendusega näitusel mõtiskleme selle üle, et elame vabas ühiskonnas, mis on tänu oma nutikusele ja digitehnilisele taibule jõudnud maailmakaardile. Näitus räägib sellest, kuidas kõigest kolme kümnendiga jõudis Eesti ühest Nõukogude liiduvabariigist selleks, kes me oleme praegu – juhtival kohal maailma digitaalses arengus, eeskujuks nii

oma e-lahendustega valitsuse tasandil, äri sektoris kui ka eraisiku jaoks. Eesti digiareng on palju kaasa aidanud sellele, et oleme üks kõige tugevama demokraatiaga riike teiste Nõukogude okupatsiooni läbinud riikide seas. Näitusel arutletakse nii selle üle, kuidas me e-riigini jõudsime, kui ka selle üle, milliseid ohte ja riske selleks ületada on tulnud. Samuti pöörame pilgu tulevikku ja püüame mõelda, kuhu senised arengud välja jõuda võivad. Näitus on avatud kuni sügiseni 2022 ning tuleb koos huvitava publikuprogrammiga.

Vabamu püsiekspositsioon “Vabadusel ei ole piire” on täienenud sedavõrd, et näitusega kaasas olevat audiogiidi on nüüd võimalik kuulata ka läti ja leedu keeles. Vabamu püsinäitus juhatab külastaja läbi Eesti lähiajaloo ning räägib okupatsioonist, vastupanust, taastamisest ja vabadusest. “Ebainimlikkuse” teemaline osa mälestab küüditamiste ohvreid ja neid, kes sattusid vangilaagritesse ja koonduslaagritesse. Näituseosa “Eksiilis” avab tahke nende inimeste eludest, kes läksid piiri taha ja elasid Eesti käekäigule kaasa sealt. Nõukogude Eesti elule keskenduvates näituseosades käsitleme seda, milliseid ideoloogilisi valikuid pidid tegema need, kelle silme ees kehtestati nõukogude kord. Hilise nõukogude aja osa avab aga tavainimeste argipäeva. Iseseisvuse taastamise korral meenutame laulvat revolutsiooni ja iseseisvuse taastamise aega fosforiidisõjast kuni Eesti astumiseni Euroopa Liitu 2004. aastal, seda täiesti tavaliste inimeste isiklike lugude kaudu. Vabadust mõtestame kui tasakaalupunkti otsimist õiguste ja kohustuste vahel. Läbi selle kõige juhivad muuseumikülastajat audiogiidid, kus on sees lood ja mälestused inimestelt, kellel igapäev on vabadusega erinev suhe – alates ohvritest kuni täideviijateni, vabadusvõitlejatest kaasajooksikuteni. Seadmes, kust audiogiidi kuulata saab, on ka iga väljapanekul oleva eseme kohta kirjas tema lugu.

Programm

Sügisel on taas rõõm muuseumis vastu võtta õpilasi. Kooligrupidel pakume väärtuspõhiseid tunde I kooliastmest kuni gümnaasiumini. Enamikke tunde on võimalik tellida ka virtuaalselt. Nii on võimalik näiteks videosilla vahendusel osa saada KGB vangikongide muuseumitunnist „Kus lõppeb inimlikkus?“. Nii nagu meie püsinäituse teemadki, arutleme ka tundides õpilastega inimõiguste, vabaduse ja vastutuse teemal ja seda isikulugude kaudu. Õpetajad on esile tõstnud Vabamu muuseumitundide metoodilisust ning seotust riiklike ainekavadega.

Eesti iseseisvuse taastamise 30. aastapäevale mõeldes osales muuseum koos 32. keskkooli ja Tallinna Linnamuuseumiga üle-eestilises ajaraunakus 1991!. Lisaks kutsume õpilasi, aga ka peresid õppima aktiivsemalt Tallinna vanalinnas – selleks löime neile virtuaalkeskonda avastusrada.ee orienteerumismängu „Iseseisvuse taastamise radadel“. Peatuskohti, mille õpilased üles peavad leidma, et küsimustele vastata, on üle kümne – Berliini müüri tükk, Toompea torn, Balti keti jalajäljed, Hirvepark, 20. augusti kivi ja mitmed teised iseseisvuse taastamisega seotud paigad.

Koolinoortele mõeldes jätkub sügisel ka kevadel hoo sisse saanud Noorte Vabamu (NoVa) virtuaalsete seminaride sari. Kevadel arutlesime keskkooliõpilastega üle videosilla valitsuskriisi, radikaliseerumise ja vaenukõne üle, NoVa moderaatoritele olid abiks esinema kutsutud eksperdid. Sel sügisel on ees kaks NoVa virtuaalseminari koos keskkonnaeksperti ja Tervisemuuseumiga. Peale seminaride on NoVal ka õpiampsude platvorm nova.vabamu.ee, kus südikad õpilased saavad koolimaterjalidele lisaks iseseisvalt neid huvitavaid teemasid omandada. NoVas võib leida õppimismaterjale ettevõtlusest, keskkonnateemadel, rahatarkusest, teadusest, tehnoloogiast, tervisest ja ühiskonnast. Õpiampsude valik on jooksvalt täiendamisel.

Pärast sügisest koolivaheaega hakkab Eesti koolides tiirutama

Vabamu rändnäitus “Taasiseseisvunud Eesti: 30 aastat vabadust ja vastutust”.
Foto: Aron Urb

Vabamu rändnäitus “Taasiseseisvunud Eesti: 30 aastat vabadust ja vastutust”. Suvel seadis rändnäitus end üles 15 asukohas üle Eesti, oodates külastajaid linnaväljakutel ja festivalidel. Eesti taasiseseisvumise 30. aastapäevale pühendatud eesti-, vene- ja ingliskeelne ning igale vanusegrupile mõeldud näitus jutustab lugusid meie riigist ning demokraatiast ja mõtestab lahti vabaduse tähenduse. Ühtlasi saab näituse kaudu heita pilgu viimase 30 aasta sündmustele eluolus, poliitikas, popkultuuris, muusikas, keele arengus jne. Näitus rändab läbi talve erinevates Eesti koolides.

Peale haridusprogrammi toimub Vabamus sel sügisel ka kontsertsari. Alates 23. septembrist astub igal teisel neljapäeval üles erinev muusikakollektiiv, nende seas Mick Pedaja, Peeter Rebane, Ann-Lisett Rebane ning Kadri Voorand ja Mihkel Mälgand. Kontsertidele on oodatud kõik muusika- ja ajaloo huvilised, kuna piletiga on võimalik enne kontserti ka püsinäitust külastada. Sari puhub muusikalise elu sisse püsinäituse ideele “Vabadusel ei ole piire” ning annab kohale tulnud kuulajatele võimaluse nautida mõnusalt sumedat kultuuriõhtut meie vabas riigis.

Oktoobris toimub ka mitu üritust koos lähinaabritega. Oktoobri alguses on Vabamus külas Tšehhi Vabariigi Suursaadkond, et arutleda väikeriikide positsiooni üle ajalookeeristes ning Eesti ja Tšehhi diplomaatiliste suhete üle. Inglisekeelsel aruteluõhtul räägivad Tšehhi ajaloolane Luboš Švec ja tema Eesti kolleeg Magnus Ilmjärv mõlema riigi loomisest, identsetest ja problemaatilistest lähenemisviisidest Versailles'i süsteemis ning Tšehhoslovakkia lähenemisest Eesti tunnustamisele de jure. Lisaks tuleb juttu ka 1980. aastate lõpu kontaktide loomise tingimustest, Tšehhoslovakkia toetusest Balti vabariikidele aastatel 1990–1991 ja meie ühisest teekonnast Euroopasse.

Kuu viimasel reedel on Vabamu ukseid aga lahti kohalikele valgevenelastele, kes peavad juba teist aastat järjest mälestusõhtut “Hukatud luuletajate öö”. Luuleõhtul mälestatakse nii 1937. aastal kui ka tänaseid repressioonide ohvriks langenud inimesi Valgevenes. Nimelt hukati 1937. aastal Kuropatõ metsas kümneid kuni sadu tuhandeid inimesi. Hukkunute arv ei ole täpselt teada, kuna Valgevene valitsus ei ole siiani seda avalikustanud. Nende seas olid luuletajad, proosakirjanikud, kriitikud, ajakirjanikud. Nüüd toimub Kuropatõ metsas igal aastal kirjanudslugemine “Hukatud luuletajate öö”, et ohvreid mälestada. 29. oktoobril Vabamus toimuv sündmus on solidaarne mälestusüritus, et Eestimaa valgevenelased saaksid sümboolselt rahvusaaslastega liituda. Mullu esinesid mälestusõhtul Vabamus eesti ja valgevene luulega Tiina Taurate, Külli Palmsaar, Kärt Tomingas ja Lydia Roos.

Vabaduse Tammepärja aumärgi saajad koos justiitsminister Maris Lauriga
Foto: Justiitsministrikoogu

Anti üle Vabaduse Tammepärja aumärgid

31. augustil tunnustas justiitsminister Maris Lauri Vabaduse Tammepärja aumärgiga 32 inimest, kellel on väärilisi teeneid Eesti riigi ja rahva lähiajaloo mälestuse hoidmisel ja edasi andmisel, vabadusvõitluses ja relvastatud ning relvastamata vastupanuliikumises osalemisel, samuti Eesti vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise jäädvustamisel.

Tunnustuse pälvinute hulgas on inimesi, kes osalevad vabatahtlikuna aktiivselt erinevate mäluorganisatsioonide ja seltside töös, et säilitada, jäädvustada ja edasi anda Teise Maailmasõja, küüditamise ning vabadusvõitluse minevikulugu; Kaitseliidu taastamise ja tegevusega seotud inimesi; neid, kes kannavad hoolt sõjahaudade ja mälestusmärkide eest ning neid, kes hoiavad au sees isamaalist kasvatust ja annavad järeltulevatele põlvedele edasi vastupanuliikumise mälestust.

„Inimlikest omadustest need kõige austusväärsemad – julgus, leidlikkus, jõud ja oskus seista enda ja teiste eest – seonduvad tamme ja tammepärjaga. Täna tunnustame Vabaduse Tammepärja aumärgiga Eesti inimesi, kes oma igapäevase väsimatu töö, hoiakute või tegutsemiste läbi esindavad neid inimlike omadusi,“ ütles justiitsminister Maris Lauri oma kõnes.

„Ükski rahvas ei suuda kesta, kui tal pole jõudu säilitada oma omapära, keelt ja kultuuri. Me oleme õnnelik rahvas, sest meil on olnud seda jõudu, meie keel ja kultuur on elujõuline, kuigi meid on ainult miljon. Seda enam peame tunnustama ja mäletama neid, kes meie

rahva ja riigi püsimajäämise eest on seisnud – igaüks omal moel,“ ütles minister Maris Lauri. „Me ei tohi unustada, kes me oleme ja kustkohast me tuleme. Seepärast on oluline, et need, kes meil mäletada aitavad ja mälestusi hoiavad, saaksid tunnustatud.“

„Mõtleme nendele, kes vastsündinud vabariigi eest relv käes võitlesid, võõrvõimule vastu astusid ega loobunud lootmast ka kõige pimedamal okupatsiooniajal. Ja mõtleme nendele, kes hoiavad ja mäletavad. Tänu teile oleme täna siin, tänu teile on meil oma riik,“ sõnas Maris Lauri aumärgi pälvinutele. „Jätkugu teil pikka iga ja tervist, mida tammepuu samuti sümboliseerib. Jätkugu seda ka meie armsal riigil,“ soovis Lauri.

Vabaduse Tammepärja aumärgi pälvisid 2021. aastal:

Eevi Laula, Rando Kuustik, Merike Jürjo, Andre Lilleleht, Urmas Reinsalu ja Elle Lees Harjumaalt, Urmas Selirand Hiiumaalt, Ivika Maidre ja Oleg Sesk-Harmut Ida-Virumaalt, Ülo Pärn ja Rünno Savir Jõgevamaalt, Vello Laprik ja Uno Aan Järvamaalt, Ivari Rahula Läänemaalt, Villu Jahilo ja Margus Kalda Lääne-Virumaalt, Aadu Jõgiaas Põlvamaalt, Urmas Esna ja Isabella Maripuu Pärnumaalt, Aare Hindremäe ja Peep Ummalas Raplamaalt, Mart Puusepp ja Asta Salumaa Saaremaalt, Eha Kaljuvee, Ivar Sibul ja Andu Uus Tartumaalt, Hilja Karjus Valgamaalt, Maia Rebane (sünd Särev) ja Harry Rebane Viljandimaalt, Lenno Lüüs Võrumaalt ning väliseestlased Ülo Isberg ja Indrek Grabbi.

Memoriaal on rahupaik

Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaali kõrvale ei sobi jalgpallihall. Kui Tallinna linnavalitsus halli detailplaneeringule rohelise tule andis, astusid selle plaani vastu paljud ühiskonna-, kultuuri ja poliitikategelased. Eesti Memento Liidu tugev vastasseis päädis sellega, et linnavalitsuse otsus vaidlustati kohtus ja Tallinna mementolased piketeerisid Vabaduse väljakul.

Spordiklubi Levadia on avaldanud valmidust halli rajamiseks teise kohta, käivad läbirääkimised majanduslike tingimuste ümber. Niisiis – loodame kõigile parimat.

Küüditatud on vaikselt loomuga, sest teavad, mida kannatused tähendavad. Isekesks vangutatakse pead, et Maarjamäe memoriaali kõrvale tuleb suur jalgpallihall, kus spordituhinas läheb paratamatult meelest kõrvalasuv mälestuspaik. Seal on aga oluline vaikus ja rahu.

Pikett Vabaduse väljakul

Foto: Memento kogu

Soovin sooja sügist ja tugevat tervist!

Koroonasegaduse ajal on eriti tähtis üksteise hoidmine ja toeks olemine.

Sel suvel, nädal pärast juuniküüditamise 80. tähtpäeva otsustas Tallinna linnavalitsus anda loa kommunismiohvrite memoriaali kõrvale jalgpalliangari rajamiseks. Arhitektide sõnul hävitab see ehitis memoriaali pühaduse. Mul on hea meel, et Memento esindajad andsid selle otsuse kohtusse. Seisan selle otsuse peatamise eest kogu jõuga.

Väga oluline on liikuda edasi Patarei vanglas kommunismikuritegude muuseumi projektiga.

Sel sügisel on kohalikud valimised. Tähtis on, et kohalikud omavalitsused toetaksid meie mineviku mälu hoidmist ja toetaksid praktiliste tegevustega represseeritute toimetulekut. Eriti tähtis on abivajajatele hooldustoetuse tagamine, kui vajatakse hooldusabi kodus või hooldekodus. Teile jõudu soovides

Urmas Reinsalu, Riigikogu liige

Lenini puiestee Leniniga ja ilma

1987. a. algul kuulutasid Tallinna RSN Täitevkomitee, Kultuuriministerium, Kunstnike Liit ja Arhitektide Liit välja konkursi Tallinnas EKP Keskkomitee ja Estonia teatri vahelise ala uuesti planeerimiseks ja alalise tribüüniga ühendatud uue V.I. Lenini mälestusmärgi püstitamiseks. Juuli lõpuks oli konkursi žürii oma otsuse teinud ja ajaleht Sirp ja Vasar võis 7. aug. teatada selle tulemustest.

„Sisukaimaks ja korrektseimaks hinnati võistlustöö GRATA klassitsistliku graniitkõrgendiku-stülobaadiga, millest kasvavad välja nii monument kui ka tribüün. Puuduseks loeti aga lahendamata jäänud Estonia ja tribüüni vaheline ala. Võistlustöö LESS puhul tõsteti esile huvitavat kontseptsiooni (teemakohane sümbolika, viisnurga hiigelmotiiv tänavakattes selle tipust tõusva kolmnurkse tribüün-monumendi alusega, väikevormid), mis osutus aga sobimatuks kujunenud üldplaneeringusse. Küllalt hea haljasala planeeringuga VIVA (purskkaevud, jalutusteel) kaldus liigsesse monumentaalsusse (750-kohaline tribüün) ning võistlustöö LEKRIMA mitmeid kujundusvõtteid (EKP KK hoonega liidetud tribüün ning selle ees ovaalsel platsil kõrge samba otsas paiknev figuraalne monument) hindas žürii üpris diletantlikuks ja arhitektuuriliselt puudulikuks.” Preemia (1500 rbl) sai võistlustöö Grata, teised tööd „osteti” 500 rbl eest. Kuna sobivat lahendust ei saadud, otsustati korraldada uus, kinnine konkurss.

Ajakirjanduslikku vastukaja see sõnum ei leidnud. Jätкус diskussioon Estonia uue

hoone asukoha ja klassikalise ooperiteatri vajaduse üle. Samas ajalehenumbri märkis arhitekt Vilen Künnapu intervjuus NSVL Arhitektide Liidu kongressi muljetest ja uudest suundadest arhitektuuris: „Kultuurialade hierarhias on eelisolukorras kõiksugu koorilaulud, ooperid, vana-vara kogumine ja muu läinud asjades sorimine... Kas tõesti peame kultuuriehituse summad viieks aastaks ooperiteatrile magama panema? Kas tõesti peegeldavad puumöökadega tenorid meie aega ja kultuuri kõige eredamalt?” Vahemärkusena, tenorid ja bassid on tänapäeval endiselt aus sees, kuid mõõgad on nad vahetanud tulirelvade vastu, mereröövlilaevad asendanud naftaplatvormidega jne. Sirbi ja Vasara kasutamata kaastööde toimikus on aga artikkel ajakirjandusfotograafilt ja filmimatöörilt Margus Viikmaalt, kes asus 1987. a. augustis Saaremaal ja nimetas end ekstaatiline. Selle algul refereerib ta žürii otsust ja soovib vastuseid ennast kui lihtlabast kodaniku ja maksumaksjat (NB sel ajal väga uudne suhtumine!) huvitavatele küsimustele. „Milleks veel teine V.I. Lenini monument praktiliselt samasse kohta? Kas esimene osutus ikkagi liiga väikeseks või on hakanud kellegi arvates suure riigijuhi sära tuhmuma? Kas sotsialismi demokratiseerimise tingimustes ei kao ka vajadus kindla stsenaariumi järgi organiseeritud üldrahvalike meeleavalduste jälgimiseks? Eeldavasti (orig!) asendavad vabameelsed ja spontaansed rahvahulkade demonstratsioonid praegused reglementeeritud masside kulgemised ja nende vaatlemiseks oleks kohasem projekteerida mobiilsed, ratastega tribüünid? Kui suur on objekti maksumus ja kas sellest summast ei oleks mõistlikum ehitada linnale vajalikumat, näiteks kaasaegsed hoidlad Kadrioru Kunstmuuseumile või ruumid seni veel võõrsil viibivale Tallinna linnaarhiivile (samas ajalehenumbri oli artikkel Tallinna magistraadi arhiivi Saksamaal asuvast osast). Kas sotsiaalse

õigluse huvides ei saaks sellest summast eraldada osakese, mälestamaks tuhandeid süütuid kaasmaalasi, kes ajaloo tõmbetuultes enne ja pärast suurt sõda vägivaldselt isade maalt välja aeti? Ja kas üldse plaanitsetav iseenesest ei kujune ilmekaks pimeduseaegseks relikts mälestamaks aegu, mida juba täna tavatsetakse stagnatsioonijaks nimetada.” Autor tõmbab oma artiklis paralleele ka Estonia taga asunud 1905.a. sündmuste ohvrite diskreetse mälestusmärgi asendamist „pompöösse mammutmonumendiga”, mis selleks, et see ei varjaks Estonia hoonet, tuli paigutada süvendisse. Artikli lõpul nimetab ta kavandatavat monumenti graniiti raiutud tottruseks meie endi rahakoti arvel. Väga julge hinnang tol ajal!

Artikkel ei ilmunud, kuid säilis arhiivis. Uus seekord kinnine V.I. Lenini monumendi konkurss toimus, seekord märksa professionaalsemate kunstnike ja arhitektide osavõtul. Nende nimesid ma siin ruumipuudusel ei märgi. Tulemused kuulutati välja detsembris.

Ülaltoodud kiri on ajaloo seisukohalt pisiasi, väike kivike, aga kivike suures müüris. Suuremad kivid? Juba oli avalikustatud isemajandava Eesti (IME) kontseptsioon. Sügisel esietendus Tallinna Draamateatris Jaan Kruusvalli „Vaikuse vallamaja”. Rahvahulkade spontaansed ja vabameelsed meeleavaldused olid toimunud varemgi, näiteks selsamal augustikuul Lindamäel, kuid juba järgneval aastal muutusid need tõeliselt võimsaiks. Publiku tribüüne polnud vaja, sest osalejad olid kõik. Kraanad ilmusid Tallinna Lenini puiesteele alles 26. augustil 1991. Sellest sündmusest on palju pilte, ühel neist näitab suur juht ise, kuhu ta lõplikult maha matta. Lenini puiestee muutus Leninita puiesteks.

Liivi Uuet

Vladimir Rooperele püstitati mälestuskivi

23.06.2021 avati Kiili vallas Lähtse külas Paali talus mälestuskivi Vladimir Rooperele, kes valiti 1932. a. Riigikogu V koosseisu liikmeks. 18.05.- 03.10.1933 oli ta Jaan Tõnissoni IV valitsuses kohtu- ja sise-minister. See ametikoht tekitas Vladimirile parajat peavalu, sest siis tuli võidelda nii parem- kui pahempoolsete, vapside ja kommunistide vastu. Tema oli see, kes laskis sulgeda vasakpoolsete ühingud Tartus, keelas vapside reklaamide avaldamise kinodes.

Vladimir Roopere ühiskondlik tegevus ja osalus erinevates organisatsioonides oli muljetavaldav. Ta oli Kurna Hariduse Seltsis (juhatuse liige, esimees 1921-23), Kurna Põllumeeste Kogus (kirjatoimetaja 1926- 40), Kurna rahvamaja ehitusühingus (asutaja ja juhatuse liige 1929 kuni vähemalt 1932), Kurna Vabatahtlikus Tuletõrje Ühingus (asutajaliige 1927, peamees 1930), Kurna Vallaolikogu liige (1930- 33), revisjonikomisjoni esimees (1930-33). Kaitseliidu liige 1930. aastast, 1932. aastast Kurna kompanii propagandapealik. Poliitiliselt kuulus ta Põllumeeste erakonda (1926-1932) ja järgnevalt Põllumeeste, Asunikude, Väikemaapidajate koondisesse (1932-12.03.1934), hiljem oli ta Isamaaliidu Kurna osakonna liige ja selle esimees 1935. aastast kuni sulgemiseni.

Dramaatika algas V. Roopere jaoks 1940. aasta juuni punapöördega. Võim vahetus, kuid mitte rahva meelsus. 14.- 15. juulil toimusid uue riigivolikogu valimised. 17. juulil oli Vabaduse väljakul demonstratsioon, kus nõuti Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamist ja selle astumist NSV Liidu koosseisu. Samal päeval nägi Tallinn vastudemonstratsiooni Kinga ja Pika tänava nurgal 200 sammu kaugusel Nõukogude saatkonnast, kus Vladimir Roopere astus Eesti lipu rebijate vastu välja ja olevat demonstratsioonil ka kõnelenud. Erariides tšekistid vahistasid endise ministri, kelle arreteerimise order vormistati tagantjärele, sest ENSV NKVD loodi alles 1940. aasta 29. augustil. Ülekuulamisega tehti algust samal, arreteerimise päeval 17.07. Rohkem tema lähedased abikaasat ja isa ei näinud. Poeg Jaan oli siis 7 ja tütar Siiri- Maie 4-aastane. Vladimiri naine Maria käis rääkimas Olga Lauristiniga. Johannes Lauristin ja Vladimir

Vladimir Roopere vandeadvokaadi rüüs. Foto arvatavasti peale 1936. aastat.

Siiri-Maie Ronimoisi kogu

õppisid koos õhtukeskkoolis, nad olid isegi pinginaabrid. Aga Olga Lauristin, kommunist läbi ja lõhki, olevat visanud ema kabinetist välja öeldes, et see on teile paras, te olete eesti rahva kurnajad.

24.01.1941 jõuti süüdistuskokkuvõteteni: (V. Roopere) Kuulus kontr-revolutsioonilisse põllumeeste ühendusse, asunike ühendusse Kaitseliitu, Isamaaliitu, 1932- 1932 oli Riigikogu liige. Olles justiitsminister tegutses kommunistliku liikumise tegelaste ja nende vastu, kes toetasid revolutsioonilist liikumist. Samal päeval anti välja määrus: „V. Roopere on süüdi mõistetud Venemaa kriminaalkodeksi § 58-4 põhjal. Konfiskeerida Tõdva vallas Lähtse külas Paali maja“.

19.03.1941 NSVL Siseasjade Rahvakomissariaadi juures asuv erinõupidamine (troika) kinnitab: „Saata Vladimir Roopere kui sotsiaalselt ohtlik element töölaagrisse 8 aastaks alates 17. juulist 1940. a koos isikliku vara konfiskeerimisega.“

Järgnevad lähedastele pikad teadmatused aastad. Toimiku võiks sulgeda töökasvatuslaagri ülema salajase teatega 19.11.1942 V Roopere surmast. Ta suri 6.11.1942. Edasi jäävad vaid oletused.

Räägib Vladimiri tütar Siiri- Maie Ronimois: „Ta oli Sõktõvkari laagris, kus palju eestlasi on olnud. Kui Eesti oli oma iseseisvuse taastanud, oli ta esimeste hulgas, kes rehabiliteeriti koos vara tagastamisega. Tagastamise aluseks

Siiri-Maie Ronimois kõnelemas kivi avamisel 23.06.2021

Pildistas Piret Niinre

pidi olema surmatõend ja siis saimegi laagrist surmatõendi, millel oli kirjas, nagu ta oleks mingisse haigusse surnud. Tegelikult oli teisiti. Vend Jaan elas aastaid Kaug-Põhjas, töötas seal Leena kullakaevanduste juures ja tema sai siis ühe tuttava kaudu Sõktõvkari laagri arhiivi. Tuli välja, et laagris oli olnud ülestõus, sest seal olid väga viletsad elamistingimused. Nälg, külm ja metsatöö. Vangid korraldasid ülestõusu ja põgenesid taigasse. Mingi õrn lootus oli Kanadasse jõuda, aga muidugi nad ei jõudnud. Nagu vend ütles, et polaarrebased sõid nad lihtsalt ära. Nii et niisugune lõpp oli isal. Ta jäi teadmata kadunuks.”

Sellisele mehele, Eesti Vabariiki südames hoidnule ja teda kaitsnule püstitatigi mälestuskivi võidupühal 23.06 tema sünnikohas Kiili valla Lähtse külas Paali talus. Püstitamisele aitasid kaasa: Eesti Memento Liit, Eesti Memento Liidu Harjumaa ühendus, Kiili Valla-valitsus, Kiili Gümnaasium, Renott Kivi OÜ, Efekt AS, Heiki Mikomägi, Andres Siim, Veiko Raja, Mati Orumaa.

Ardo Niinre

Isadele, keda nende pojad ikka veel ootavad

Ma tean, et see on võimatu, kuid ootan ikkagi veel mingit märki, mingit sõnumit, mingit uut teadmist.

Mitte nii, nagu ma vanemateta kasvava lapsena aastaid ootasin ja igal õhtul - õpetamata – palvetasin, et isa ometi tuleks. Nüüd ma tean:

Minu isa Juhan Purje elu lõppes 17. novembril 1941. aastal Sverdlovski oblastis Sevrallagis, 9 päeva pärast seda, kui mina olin Kirovi oblasti metsatöölagrais ilmale tulnud ning tänu ema ja venna uskumatutele pingutustele ka ellu jäänud.

Kui paljut olen aegade jooksul tahtnud isalt kuulda. Toimiku paberid räägivad üht ja sama: oli sotsiaalselt ohtlik element, trükikoja omanik. Mis oli puhas vale – tegelikult trikotaažitöökajast, kus tehti spordidresse, oli kuidagi saanud tipografiija, mis oli juba väga ohtlik kapitalistlik ettevõte. Seda viga ei

parandatud toimikutes ka ema ja venna teistkordsel arreteerimisel ja tagasisaatmisel pärast põgenemist, ju siis oli statistikasse nõnda vaja.

Tegelikult oli isa muidugi ohtlik element, sportlane, kes paljukordse Eesti meistrina maadluses (tol ajal Põntsoni nime kandes) oli noortele autoriteediks, kaitseliitlane, kes oli valmis kaitsma isamaad, mida ta armastas. Julge ja otsekohene mees.

Usun, et ma ei tahagi väga teada, kuidas täpselt isa elu lõppes. See, mida ema hiljem kuulis, oli kole. Aga ma tahaksin praegugi veel rääkida isaga elust, õigest ja valest, heast ja halvast, kõigest, mis rääkimata jäi. Millest head isad ikka poegadega räägivad. Ma usun, et sa oleksid olnud hea isa ja õpetanud seda ka minule.

Kallis isa, viipa mulle pilveservalt!

Rein

Siberis sündinud lapsed

„Hinnake neid, kes täna veel elus, leinake neid, kes juba on läinud, elus tullakse, ollakse, minnakse, oodates uut, keda veel pole näinud.

Hoidke elu, muret ja lusti, hoidke õrnalt seda, mis käes, hoidke inimest, hetke ja hellust, kõik nõnda kergelt on kadumas käest.

Elu antakse üheks eluks, et olla, võtta ja korraga kanda, et hoolega kogutud koormast jääks üle ka teistele anda.“

Jaak Kõdar

Jaak Kõdari luuleread on meie, Siberis sündinud laste seltsingu, motoks.

Siberis sündinud laste seltsing (SSL-seltsing) sündis kevadel, 2021.a Tartu Memento juhatusel liikme ja Põlva Memento liikme Liidia Posti eestvedamisel. Tartus, 29.05. toimus ka esimene grupi Siberis sündinud laste koosolemine ja omavaheline lähem tutvumine, kus oli kaasteelisi Tartust, Põlva-, Lääne-Viru-, Rapla- ja Saaremaalt. Toetati ideed koostada raamat Siberis sündinud laste ja pere lugudest.

Made Torokoff-Engelbrecht jutustas pisut oma sünnilugu ja näitas foto-raamatut Siberi-reisist sünnimaale, Krasnojarski kraist Balahtast, kus ta viibis 2019. aasta augustis. Suvised 2019. aasta Siberi-reisi korraldas pere-

kond Otu ja Janeli Jallai, kes organiseerisid nimeplaatide paigaldamist Siberis surnud Eestist küüditatute mälestuseks Krasnojarski kraie kalmistutel.

SSL-seltsingu taaskohtumine toimub 9.oktoobril Järva-Jaani Vana-tehnika Muuseumide Keskuses, tänu Memento Järvamaa Ühenduse esinaise Silva Kärneri külalislahkusele.

Teemaks on seekord Siberi-lugude kogumine/kirjutamine uue raamatu tarbeks, raamatu koostamise protsessi tutvustamine ja arutelud.

Muusikaline taust tuju tõstmiseks/hoidmiseks on traditsiooniliselt juba meile tuntud headuses, ansambli "Onu" poolt.

Meie SSLseltsingu vabatahtlikku toimkonda kuuluvad Liidia Post (Tartu ja Põlva Memento liige), Katrin Reisberg (Memento Rakvere Ühenduse liige), Marie Sääsk (MTÜ Viljandi Memento Ühendus), Roman Parmas (Memento Põlvamaa Ühenduse esimees) ja loo autor.

Kuna Siberis sündinud lapsi on üle Eestimaa, siis koosolemised hakkavad toimuma maakondade erinevais paigus ja arvestades Terviseameti juhiseid on koosolemised eelregistreerimisega. Huvilised on teretulnud.

SSL seltsingu vabatahtliku toimkonna liige,

Made Torokoff-Engelbrecht
Memento Tallinna Ühendus

TOIMETAJA VEERG

Head lugejad!

Käesolevas Teatajas on palju juttu mälestusmärkidest. Oleme taas jõudnud luua austuse märgina mitu uut kivisse raiutud mälupeika. Kivi kestab ja kannab mälestust mitmeid põlvi. Rõõm on

tusüritustele tuleb üha rohkem noori. Andku see teadmine meile hingerahu. Ajalugu ei pea korduma.

Mis on nüüdseks kordunud juba 15 aastat, on Teataja kokkupanek. Kui 2006. aastal võtsin ette Memento Teataja taaselustamise, ei kujutanud ma töö mahtu hästi ettegi. Siinkohal tõsine tänu kõigile, kes lubadustest kinni pidanud ja kaastööd saanud. Tänu ka neile, kelle soovitusel on mulle suunisteks olnud.

Olen püüdnud selle poole, et teemadering oleks mitmekesine. Olen püüdnud lugejale tutvustada mementolaste erinevaid vaatenurki, sealjuures jätnud enda suhtumise kõrvale või tagaplaanile. Igatahes pole ükski kaastöö sellepärast ilmumata jäänud, et mu omad vaated mõnes punktis teistsugused on.

On probleeme, mille puhul tutvustaks meeleldi tippasjatundjate arvamisi, kuid ega kõhetu, tasuta väljaanne neid tellida jaks. Seda tänu-likum tuleb olla heatahtlikele abistajatele.

Sellesse lehte oli näiteks hea meel saada nimeka ajaloolase artikkel, mis annab pildi Lääne-Euroopa suhtumisest kommunismi kuritegudes. Olen ikka mõelnud ka sellele, et meil, vanavanemail, oleks lehest midagi noortele lugemiseks soovitada. Loodan, et niiviisi ka jätkub.

Vahel kohe ei saa kõike soovitud - viimase lehekülje materjal Puises toimunud ilusa ürituse kohta on pärit nii viimasest hetkest, et jäi kahjuks napiks. Tulge tuleval aastal kindlasti ise kohale, need tunded, mille Puise rannalt kaasa toote, on tulekut väärt. Kiitus tublidele korraldajatele.

Soovin kõigile tervist, raskustes toimetulekut ja rõõmsat meelt!

Rein Purje

Memento ühendused õnnitlevad!

Harjumaa

- 95** Juula Virroja 24.12.1926
94 Ruth Kukner 18.12.1927
91 Elvi-Aino Leitmäe 20.10.1930
90 Meedi Kask 10.09.1931
80 Silvi Mägi 25.12.1941
 Rein Purje 08.11.1941

Hiiumaa

- 98** Elmar Hollmann 30.05.1923
97 Richard Heinaste 24.12.1924
95 Ülo Noorkõiv 25.12.1926
85 Endel Kiiver 11.08.1936
 Maimu Zoglo 11.08.1936
65 Liivi Joarand 14.11.1955

Põlvamaa

- 94** Kalli Laur 30.12.1927
85 Helgi Helgand 28.10.1936
 Aili Kalme 23.12.1936
 Otto Karu 05.11.1936
 Viive Oja 10.11.1936
80 Enn Kaasik 21.07.1941
 Silvi Valdas 15.07.1941

Pärnumaa

- 100** Maimu Teder 29.08.1921
97 Salme Põhako 7.09.1924
85 Eha Martinson 04.08.1936
80 Lilli Männik 16.12.1941
 Heljo Nõmm 04.08.1941
 Helga Okas 22.10.1941
70 Anu Assu 21.12.1951

Saaremaa

- 95** Armilda Koppel 28.07.1926

- 90** Jaan Kask 16.10.1931
 Johannes Maar 9.12.1931
 Helga Reinmets 12.09.1931
 Lembi Saksakulm 10.09.1931
 Enn Tomson 20.08.1931
85 Maire Metsaäär 07.10.1936
 Leida Raaper 19.09.1936
 Silvi Rüpp 22.08.1936
80 Hans Priske 20.09.1941
75 Anne Uusna 24.10.1946
 Lembit Õunpuu 08.08.1946
70 Riho Hürden 21.11.1951
65 Salme Berens 12.11.1956
 Jana End 02.12.1956
 Maimu Salong 25.11.1956
 Jüri Tamm 19.11.1956
 Marianna Teär 09.12.1956
60 Jaanus Aavik 27.11.1961

Tallinn

- 90** Juta Niido 31.07.1931
 Inga Saarva 24.11.1931
85 Silvi Korp 02.11.1936
 Tiiu Kuuskmann 04.09.1936
 Tiia Nurmis 15.12.1936
 Mare Rospel 16.09.1936
 Anne Selge 27.11.1936
 Peep Varju 08.11.1936
 Küllio Väli 01.10.1936
80 Meinhard Pahapill 01.08.1941
 Eevi Rosin 18.08.1941
 Viivi Suits 02.07.1941
75 Enno Joon 27.10.1946
 Siret Lehtonen 16.09.1946
70 Iris Kosemets 15.08.1951

Tartumaa

- 95** Vello Soome
94 Marta Pärn
93 Rutt Kresling
91 Aino Järveots
90 Linda Lilienthal
 Elmar Lillo
 Ellen Lilo
 Ilme Madison
85 Ants Jaanson
 Aili Kalme
 Linda Unt
80 Ingrid-Ly Käpp
 Virve Parve
75 Urve Randpalu
70 Tiiu Koitla

Viljandimaa

- 96** Artur Kotsar
94 Heldi Soobik
93 Leida Piir
 Aita Vähi
91 Aino Järv
90 Heino Stern
 Vilma Lepp
85 Elvi Mooses
80 Malle Sardis
70 Heino Laiapea

Võrumaa

- 92** Öie Talv
80 Jaanus Pihus
75 Anu Pilt
70 Silvi Jansons
65 Julia Saaremäe
 Silver Sild

UUED RAAMATUD

„Kildudest korjatud.

(1941. aasta kurjuse kuud)“.

Autor Tõnis Tõnisson, väljaandja MTÜ Inglise Arendusselts, 2021.

Väga põhjalik, hästi dokumenteeritud ja paljude fotodega varustatud suurteos, 421 lk, on 80 aastat tagasi peetud Suvesõjast Eestis. Sõjasündmused haaravad peamiselt tänast Raplamaad ja Harjumaad.

Autor on aga lisanud ulatusliku ülevaate kuritegeliku nõukogude süsteemi tegevusest alates bolševike võimuhaa-

ramisest 1917. aastal. Herbert Lindmäe 2015. aastal ilmunud raamatus „Suvesõda Harjumaal 1941“ on mitmes episoodis tsiteeritud Tõnis Tõnissoni varem avaldatud uurimusi. Nüüd saame nendest sõjasündmustest veel täpsema ülevaate ja veel kord kinnituse, et see sõda oli eesti rahva ülestõus julma nõukogude okupatsioonivõimu vastu.

Vastupanuvõitluses osalesid talumehed, haritlased, töölised, üliõpilased ja koolipoisid. Rapla lahingus langenud õpilased on selge kinnitus kogu rahva vastupanust.

Väärt raamat lugemiseks ja meie sõjaajaloo mõistmiseks.

Peep Varju

Tõnis Tõnisson raamatu esitlusel.

Foto: Siim Solman, Raplamaa Sõnumid

Mälestussammas Eesti Metsavendadele Eesti Kodu mälestuskompleksis Mõniste lähedal Hüti külas

Murtud Rukkilille Ühing ja Eesti Endiste Metsavendade Liit korraldasid 22. augustil 2021 Rõuge vallas Mõniste lähedal Eesti Kodu mälestuskompleksis mälestuspäeva Eesti metsavendadele. MRÜ esimees Enno Uiibo korraldas sel puhul bussireisi Tallinnast läbi Saku, Kuusalu ja Tamsalu Mõnistesse. Tamsalus liitusid Malle Annuse organiseerimisel reisiseltskonnaga veel 16 MRÜ liiget või nende mõttekaaslast. Peatusi tehti veel Väike-Maarjas, Jõgeva kandis ja Tartus, kus lisandus veelgi reisikaaslast, nii et suur autobuss saigi rahvast peaaegu täis.

Eesti Endiste Metsavendade Liit avas kell 12.00 päeval 15. Rukkilille päeva raames Eesti Kodu mälestuskompleksis mälestussamba Eesti metsavendadele ja nende toetajatele ning Murtud Rukkilille Ühing avas mälestuspingid, millega mälestatakse Mõnistes võidelnud metsavendi. Tänavune Rukkilille päev, mida traditsiooniliselt tähistatakse Eesti Kodu mälestuskompleksis, kuulus sel aastal XIII Valga militaarjaloo festivali programmi.

Üritus algas sõjaväeorkestri esitatud Eesti hümniga, mis lisas osavõtjate südameisse tubli annuse isamaalist tunnet, ja jätkus metsavendade auks püstitatud monumendi avamisega ning ettekannetega metsavendluse teemal.

Rukkilille päeva kõnekoosolekut ja pärgade panekut juhtisid Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse esimees Heiki Magnus ning KL Võrumaa Maleva Noorte Kotkaste malevapealik Romet Pazuhaniš. Avakõne pidas riigikogu liige Urmas Reinsalu.

Mälestuspäev kulges pidulikult hardas meeleolus, mälestades ning meenutades langenud Eesti metsavendi. Isegi taevala oli taevaluugid pisut avanud ja kostitas koosolekust osavõtjaid kergete vihmasagaratega. Kõik sujus tänu Heiki Magnuse kindla käega juhtimisele sõjaväelise täpsusega. Kõnede lõppedes asetati pärjad ausamba jalamile ja ausamba avamist ehtis ka pidulik lippude rivi.

Urmas Reinsalu, Heiki Magnus, Aksel Ojaste tütar Reelika Tõnismäe ja Hugo Sturm tütre lapsed Ingrid Kalev ja Aivar Kaldma

Heiki Magnuse sõnul on Eesti metsavendade mälestussammas loodud metsavend Hugo Sturm 1946. aastal valminud puidust skulptuuri suurendatud koopiana, kujutades kolme metsavenda, kes hoiavad käel lillepärja ja sini-must-valget rahvuslipu kandvat naist. „Mälestussammas on tänuavaldus metsavendadele ja Eesti rahvale, kes okupeeritud Eesti Vabariigis metsavendi toetasid, ris-

Murtud Rukkilille Ühingu esimees Enno Uiibo ja Kaitseliidu Mõniste rühma noorkotkaste ning kodutütarde juht Romet Pazuhaniš Eesti Kodu kompleksis esinemas

kides koos nendega oma kodu ja rahva vaba tuleviku nimel repressioonidega,” ütles Heiki Magnus, lisades: „Metsavendluse kordumine tollasel kujul pole tänapäeval võimalik, aga õppida on sellest palju“.

Hugo Sturm osales nii esimeses kui teises maailmasõjas. Vabadussõjas kuulus Sturm Kuperjanovi partisanisalka ning teda autasustati 15. septembril 1920 Vabadusristi II liigi 3. järuga. 1944. aastal hakkas Sturm metsavennaks, mistõttu mõisteti ta okupantide poolt 25. aastaks vangi ja saadeti Siberisse.

See kuju on sümbol kõigile Eesti metsavendadele, kes olid sunnitud kodumaa vallutanud okupantide eest varjama end metsas, et võidelda oma kodu ja kodumaa vabaduse eest, aga ka nende toetajatele ja abistajatele, keda oli kümneid kordi rohkem.

Sümboolne on, et puidust skulptuuri valmistas Hugo Sturm ajal, kui ta varjas end metsavennana Lõuna-Eesti metsades. Puuskulptuuri on hoolikalt hoitud metsavendade ning nende toetajate ja Hugo Sturm järeltulijate poolt tänapäevani. Viimase paari aasta jooksul oli see skulptuur hoiul Heiki Magnuse käes osaliste sooviga valmistada selle suurendatud koopiana mälestusmärk kõigile Eesti metsavendadele. Tänu minister Urmas Reinsalule leiti Eesti Vabariigi Valitsuse poolt ka vahendid, mille kaasabil valmistati ja püstitati igavene mälestusmärk Eesti metsavendadele ning nende toetajatele.

Sügavalt sümboolne on ka see, et metsavendadele pühendatud mälestussammas avati Mõniste lähedal asuvas Eesti Kodu mälestuskompleksis, mis on pühendatud kõikidele eesti kodudele, mis said kannatada sõjakeerises ja inimestele, kes küüditamistega oma kodudest välja aeti. Just Lõuna-Eesti metsades kohtasid okupandid metsavendade aktiivset relvastatud vastupanu. Metsavendade südameis oli soov vabastada oma kodumaa okupantidest, jõuda tagasi koju ja jätkata pooleli jäänud toimetusi.

Sümboolne on veel ka see, et mälestussammas rajati juba suureks puuks sirgunud tamme kõrvale, mille istutas siia president Arnold Rüütel.

Valga Sõjamuuseumi juhataja major Meelis Kivi ütles, et metsavendluse ja nende abistajate teemat on meedias ja trükistes siiski muude sõjateemade kõrval vähe käsitletud, nimetades „On muuseume, õnneks, kes seda käsitlevad, ja on ajalooõpetajaid, kes sellele veidike rohkem rõhku asetavad“.

Ajaloolane Martin Andreller märkis, et kui 1944. aasta sügisel poleks keegi vastupanu osutama hakanud, on isegi küsitav, kuidas meil 1980-ndate lõpus läinud oleks. „Ses mõttes oli igasugune vastupanu võõrvõimule hästi oluline. Ühtpidi võib tunduda, et metsavendlus on Eestis juba põhjalikult läbi uuritud – palju raamatuid on ilmunud –, aga täna me saame öelda, et metsavendade arv võis olla 15 000 – 16 000, võib-olla natuke peale, aga uuritud on seda teemat peamiselt indiviidide baasil. Me teame hästi palju näiteks Ants Kaljurannast ehk Hirmus-Antsust, võib-olla Põrgupõhja metsavendadest, võib-olla veel mõnest, aga teravikliku ülevaatliku metsavendluse ajaloo kokkupanemine on alles ees,“ rääkis Andreller.

Eesti kodu kompleksi asutaja Enno Uiibo meenutas: „1949. aastal meid küüditati. Ja üks küüditamise põhjus oli see, et mu kõige vanem vend oli metsavend. Ta langes 1955. aastal Põhja-Lätis haarangus. Ja kui me Siberist tagasi tulime, olid siin vaid ahervaremed ja tükike vundamenti“. Sestap ongi Mõniste lähedal Hüti külas asuv Eesti kodu kompleks, mille avamisest on möödas juba 15 aastat, metsavendade mälestusmärgi jaoks sobiv paik.

Sõnavõttuga esinesid ka sõbrad Lätimaalt ja mitmed kohalviibijad. Pärast pärgade panekut esitas orkester väikese muusikalise kontsertkava valitud isamaalistest heliteostest.

Järgnes lõunasöök, kus pakuti Naiskodukaitse Võrumaa Ringkonna liikmete valmistatud hõrku seljankasuppi koos maitsva saiaakesega. Lõunasöök möödus sõbralikus vestlusringis.

Pärast lõunasööki jätkus üritus Eesti Kodu mälestuskompleksi kõrval kõnedega. Avakõne pidas Enno Uiibo ja Romet Pazuhaniš saatis teele kodutütred ning noorkotkad, kes viisid süüdatud küünlad metsavendade mälestuspinki-

dele Joonase rajal. Seejärel said sõna ka sõnasoovijad külaliste hulgast.

Ka oli kõigil osavõtjail võimalus minna umbes kahe-kilomeetrisele Joonase nimelisele metsavendade rajale vaatama siia paigutatud metsavendade nimelisi mälestuspinke.

Pärast metsavendade rajaga tutvumist alustasime tagasiteed kodu poole. Seda päeva jääb meenutama tagasivaade Eesti Vabariigi lähiajaloole ja kõikide esinejate erakordset pühendumust metsavendade mälestuspäeva läbiviimisel. Tore isamaaline päev oli. Isegi küllaltki pikk bussisõit kohale ja tagasi ei tundunud väga pikana, kuna fenomenaalsete teadmistega ja rikkalike isiklike kogemustega Hanno Tamm jutustas bussisõidu ajal reisijatele lugusid ajaloost, aga ka tema enda poolt kogetud haruldastest juhtumitest.

Täname Murtud Rukkilille Ühingut ja Enno Uibot ning Eesti Endiste Metsavendade Liitu ja Heiki Magnust, aga ka kõiki teisi korraldajaid meile osaks saanud suurepärase päeva eest.

Tekst ja fotod: Tiit Uus

Suurpõgenemise mälestuspäev Puise rannal

19. septembril 2021 kogunes mälestustseremooniale Puise mälestusmärgi juurde üle 160 inimese. Arnold Aljaste ja Haapsalu linnapea Urmas Suklese kõnedes meenutati 1944. aasta hilissuve ja sügist, mil sissetungiva Punaarmee eest põgenes Eestist umbes 80 000 inimest, kellest teel hukkus rohkem kui 5000 inimest. Suurpõgenemine muutis nii minejate kui jääjate elu. Ülemaailmne Eesti Kesknõukogu püstitas mälestusmärgi juurde infotahvli „Minna ei taha, kuid jääda ei saa – suur põgenemine 1944“, pikemalt kõneles sellest ÜEKN aseesimees Ivi Zajedova, tahvli õnnistas EELK Lääne abipraost Küllike Valk. Nüüd on lisaks tähelepanu kõitvale skulptuurigrupile ka vajalikku teavet.

Järgnenud kontsertosas esines ansambel Untsakad kokutulnute rõõmuks eriti päevakohase kavaga. Koosviibimine lõppes vestlusringide, maitsvate pirukate-saiakeste ja kuumate teega.

Heiki Magnus ja Arnold Aljaste said stendi püsti 82-aastase Saamo Heldema abiga, kes valmistas ka raami ja kinnistu.